

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

Bakalářská práce

KATEŘINA KLIMENTOVÁ

2016

Univerzita Pardubice

Fakulta filozofická

**Kriminalita a delikvence dětí a mládeže v dlouhém 19.
století a pokusy o její řešení**

Kateřina Klimentová

Bakalářská práce

2016

Univerzita Pardubice
Fakulta filozofická
Akademický rok: 2011/2012

ZADÁNÍ BAKALÁŘSKÉ PRÁCE

(PROJEKTU, UMĚLECKÉHO DÍLA, UMĚLECKÉHO VÝKONU)

Jméno a příjmení: **Kateřina Klimentová**
Osobní číslo: **H11113**
Studijní program: **B7105 Historické vědy**
Studijní obor: **Kulturní dějiny**
Název tématu: **Kriminalita a delikvence dětí a mládeže v dlouhém 19. století
a pokusy o její řešení**
Zadávající katedra: **Ústav historických věd**

Z á s a d y p r o v y p r a c o v á n í :

Bakalářská práce pojedná o problematice kriminality a delikvence dětí a mládeže v 19. století v Pardubicích a okolí. Práce se soustředí na druhou polovinu 19. století, kdy byl vydán nový trestní zákoník. Základním pramenem bude soudobý periodický tisk vydávaný v Pardubicích. Bude provedena rešerše regionálního tisku, na jejímž základě budou identifikovány jednotlivé prohřešky proti soudobému řádu. Dalším zdrojem jsou archivní prameny uložené v Státním okresním archivu v Pardubicích, kde se autorka pokusí najít konkrétní případ dokumentovaný v periodickém tisku.

Příloha zadání bakalářské práce

Seznam odborné literatury:

ALOIS, Zikmund. *Mládež mravně vadná*. Praha: Spolek učitelů a přátel dětí mravně vadných, 1930. BLÁHA Inocenc Arnošt, *Sociologie dětství*. Brno a Praha 1927. ČÁDA, František. *Péče o děti a mládež*. Praha 1916. ČERVINKOVÁ - RIEGROVÁ Marie, *Ochrana chudé mládeže škoie odrostlé*. Přednáška paní Marie Červinkové-Riegrové v Občanské besedě na Smíchově dne 8. prosince 1887. F. Šimáček: Praha 1888. *Československá vlastivěda, II. díl Člověk*. Praha 1933. DVOŘÁK Jan, *Vliv nedostatku výchovy na zpuslost mládeže*. Zvláštní otisk z časopisu "Česká revue." Praha 1909. ENGLIŠ, Karel. *Chudinství v království českém na počátku XX. století*. Zprávy Zemského statistického úřadu království českého, svazek XIII., vydání české. Nákladem vlastním. Praha 1908. FOUCAULT, Michel. *Dohlížet a trestat: Kniha o zrodu vězení*. Praha 2000. ISBN 80-86019-96-9. FOUSTKA, Břetislav. *Péče o dítě: sociální postavení evropské mládeže a její ochrana*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1916. FRANCEK, Jindřich. *Zločin a trest v českých dějinách*. Praha, 1999. ISBN 8086182916. HEVERA Čeněk, *Vězeňství a ústavy dobročinné*. Pardubice 1882. HIML Pavel, *Zrození vagabunda. Neusedlí lidé v Čechách 17. a 18. století*. Praha 2007. ISBN 978-80-7203-917-3. KOUDELKOVÁ, Anna. *Psychologické otázky delikvence*. Praha: Victoria Publishing, 1995. ISBN 8071870226. KROFTOVÁ, Andrea. MATOUŠEK, Oldřich. *Mládež a kriminalita*. Praha: Postál, 1998. ISBN 8071782260. MALÝ, Karel. *Dějiny českého a československého práva do roku 1945*. Praha: Linde Praha a.s., 2003. ISBN 8072014331. *Obecní zákon trestní daný dne 27. května 1852, 2. vyd.* Praha 1875. PEISERTOVÁ, Lucie. PETRBOK, Václav. RANDÁK, Jan. *Zločin a trest v české kultuře 19. století*. Praha: Academia, 2011. ISBN 9788020019004. PRAŽÁK František, *České dítě*. Melantrich. Praha 1948. TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha: Argo, 2004. ISBN 8072035657. VELKOVÁ, Alice. *Schuld und Strafe. Von Frauen begangene Morde in den böhmischen Ländern in der zweiten Hälfte des 19. Jahrhunderts*. Forum europäische Geschichte 10. München 2012. ISBN 978-3-89975-710-1. ZOUBKOVÁ, I. *Kontrola kriminality mládeže*. Pelhřimov: Aleš Čeněk, 2002. ISBN 8086473082.

Rozsah grafických prací:

Rozsah pracovní zprávy:

Forma zpracování bakalářské práce: **tištěná/elektronická**

Seznam odborné literatury: **viz příloha**

Vedoucí bakalářské práce:

Mgr. Martina Halířová, Ph.D.

Ústav historických věd

Datum zadání bakalářské práce: **30. srpna 2012**

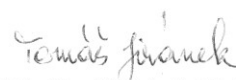
Termín odevzdání bakalářské práce: **31. března 2014**

prof. PhDr. Petr Vorel, CSc.
děkan

L.S.

doc. PhDr. Tomáš Jiránek, Ph.D.
vedoucí katedry

V Pardubicích dne 20. ledna 2014

Prohlašuji:

Tuto práci jsem vypracovala samostatně. Veškeré literární prameny a informace, které jsem v práci využila, jsou uvedeny v seznamu použité literatury.

Byla jsem seznámena s tím, že se na moji práci vztahují práva a povinnosti vyplývající ze zákona č. 121/2000 Sb., autorský zákon, zejména se skutečností, že Univerzita Pardubice má právo na uzavření licenční smlouvy o užití této práce jako školního díla podle §60 odst. 1 autorského zákona, a s tím, že pokud dojde k užití této práce mnou nebo bude poskytnuta licence o užití jinému subjektu, je Univerzita Pardubice oprávněna ode mne požadovat přiměřený příspěvek na úhradu nákladů, které na vytvoření díla vynaložila, a to podle okolností až do jejich skutečné výše.

Souhlasím s prezenčním zpřístupněním své práce v Univerzitní knihovně.

V Pardubicích dne 25. 6. 2016

Kateřina Klimentová

Poděkování

Ráda bych poděkovala všem, kteří mi jakýmkoliv způsobem pomáhali při psaní mé bakalářské práce. Především vedoucí mé práce Mgr. Martině Halířové, Ph.D.

Anotace

Práce se zabývá dětskou kriminalitou a způsoby jejího řešení v 19. století. Přibližuje historii tohoto tématu, jak se vyvíjel pohled na trestní odpovědnost dětí a mládeže napříč stoletími. Popisuje trestné činy páchané mladými delikventy a zároveň líčí řešení těchto přečinů. Nedílnou součástí je i historie zakládání nápravných zařízení a popis fungování polepšoven.

Obsah

Úvod	1
Historie trestní odpovědnosti mládeže	4
Dětství v 19. století.....	6
Rodina a její vliv na dítě	7
Vzdělávání dětí v 19. století.....	9
Dětská práce v 19. století	10
Kriminalita a delikvence dětí a mladistvých	11
Loupež a krádež	16
Prostituce	18
Infanticidium	19
Vražda	22
Řešení dětské kriminality	24
Vznik nápravných zařízení.....	26
Vznik polepšovny v Kostomlatech	27
Vznik polepšovny v Králíkách.....	28
Opatovice nad Labem.....	28
Vznik polepšovny v Opatovicích nad Labem	29
Život v polepšovni (přijímání chovanců).....	31
Roztřídění chovanců.....	34
Stravování v ústavu	34
Vzdělávání v polepšovně	34
Zaměstnání chovanců	36
Péče o nemocné a pohřby chovanců.....	37
Tresty a útky	38
Řízení polepšoven	39
Domácí řád	41
Denní povinnosti chovanců	42
Propuštění chovanců	43
Povinnosti dozorců.....	45
Závěr.....	47

Resumé	51
Seznam použité literatury a pramenů	52
Obrázková příloha	55

Úvod

Hlavním tématem mé bakalářské práce je kriminalita a delikvence dětí a mládeže v 19. století. Toto téma jsem si vybrala, protože mě vždy otázkou dětské kriminality zajímala a chtěla jsem se tímto tématem zabývat více do hloubky.

Hlavním cílem mé práce je seznámit čtenáře s problematikou dětské kriminality a delikvence, která se začala řešit vznikem nápravných ústavů až v druhé polovině 19. století. Do té doby byly kriminální děti vězněny spolu s dospělými zločinci, nebo s nimi bylo zacházeno jako s dospělým kriminálním. Ve své práci jsem chtěla zmapovat nejčastější kriminální prohřešky malých zločinců a v archivních pramenech nalézt jejich případné potrestání.

Práce je situována do čtyř hlavních témat. Nejrozsáhlejší je ovšem poslední kapitola, která se skládá z mnoha podkapitol. K vypracování mé bakalářské práce jsem využívala sekundární literaturu, novinové články, vydávané v Pardubicích v 19. století a archivní prameny uložené v Národním archivu v Praze a ve Státním okresním archivu v Pardubicích.

V první části se věnuji samotné historii trestní odpovědnosti mládeže. Hlavním cílem bylo seznámit čtenáře s vývojem trestního práva zaměřeného na děti a mladistvé. V této kapitole jsem vycházela z práce Heleny Válkové¹. Také zde cituji Obecný zákon trestní vydaný dne 27. května 1852. Tento zákoník je k nahlédnutí na internetových stránkách Rakouské národní knihovny. Seznamuji zde čtenáře s problematikou trestání mladistvých delikventů, kdy byli trestáni jako dospělí. Kapitola končí rokem 1852, kdy došlo k novelizaci stávajícího zákona, který jasně upravil podmínky k trestání mladistvých zločinců.

Další kapitola seznamuje čtenáře se samotným dětstvím v 19. století. V této kapitole jsem vycházela ze sekundární literatury, díky které jsem chtěla popsat postavení dítěte v jeho rodině. Podkapitolu Rodina a její vliv na dítě, jsem doplnila o novinové články, které nastínily smutné události, kdy dítě zemřelo na základě zanedbání povinností rodičů. V další podkapitole zasvěcené vzdělávání, jsem se zaměřila na chování dětí a jejich rodičů po zavedení povinné školní docházky. Nastínuji zde i problém, kdy rodiče nechtěli své děti pouštět do školy, jelikož musely děti vypomáhat například na polích. Použila jsem zde i článek z novin, ve kterém je uvedeno, kolik dětí navštěvovalo v Pardubickém okrese školu.

¹ VÁLKOVÁ, Helena. DÜNKEL, Frieder. *Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě*. Praha: LEGES, 1992. ISBN 80-85638-00-2.

V poslední podkapitole se zaměřuji na samotnou práci dětí v 19. století. Popisuji zde, v jakých odvětvích byly děti nuceny pracovat. Právě dětská práce byla mnohdy příčinou delikventního chování mladistvých, neboť se zde setkávali s kriminalitou a vulgárním chováním dospělých. V této části mé práce jsem vycházela z publikace od Martiny Halířové² s názvem Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914, dále pak z práce Mileny Lenderové a Karla Rýdla³ s názvem Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století. Dalším zdrojem mi byly novinové články z tisku. Konkrétně z novin Pernštýn a také články ze sborníku Od početí ke školní brašně.⁴

V další části s názvem Kriminalita a delikvence dětí a mládeže se zabývám samotným problémem kriminality nedospělých pachatelů. Tato kapitola společně s následující částí tvoří meritum mé práce, a proto obsahuje nejvíce podkapitol a informací. Chtěla jsem zde seznámit čtenáře s chápáním dětské kriminality podle tehdy platných zákonů a pohledem dobových znalců na projevy trestné činnosti mladistvých.

Každá část kapitoly se věnuje jiné trestné činnosti, ke které jsou připojeny i zprávy z pardubických novin, které jsem hledala ve Východočeském muzeu v Pardubicích. Na základě jejich rešerší v textu jsem zmínila alespoň podle mého názoru ty nejzávažnější případy kriminálních zločinů dětí a mladistvých na Pardubicku. K tomuto mi také pomohl dobový zákoník, s jehož pomocí jsem seznámila čtenáře s výměrem trestu za tyto zločiny. Jak jsem již zmínila dříve, tento zákoník je k dispozici online na stránkách Rakouské národní knihovny.

Poslední kapitola s názvem Řešení dětské kriminality a delikvence je nejobsáhlejší částí mé bakalářské práce. Zabývám se zde převážně vznikem polepšoven v 19. století, které měly zajistit převýchovu a naučit kriminální děti základům slušného chování. Vycházela jsem zde ze zákona vydaného dne 24. května 1885, o donucovacích pracovnách a polepšovacích ústavech. Na základě tohoto zákona jsem nastínila, co předcházelo samotnému vzniku polepšoven. Popisuji zde také, kdy a za jakých okolností, byly založeny polepšovny v Králíkách, Kostomlatech a Opatovicích nad Labem. Právě polepšovně v Opatovicích nad Labem jsem se ve své bakalářské práci věnovala nejvíce. Tuto polepšovnu jsem si vybrala právě kvůli blízkosti města Pardubice. Prameny, ze kterých vycházím, jsou uloženy

² HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012. ISBN 978-80-7395-486-4.

³ LENDERÉVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9.

⁴Sborník *Od početí ke školní brašně*. Pardubice, 2008, s. 111-118. ISBN 978-80-87151-01-3.

v Národním archivu v Praze. K dispozici mi byly protokoly sepsané domácí komisí polepšovny v Opatovicích. V podkapitole, ve které se zaměřuji na samotný vznik polepšovny v Opatovicích, jsem vycházela pouze z dopisů sepsaným vrchním zemským inženýrem, který prováděl důkladná šetření ohledně reálných prostor bývalého cukrovaru, na jehož místě polepšovna vznikla. V dalších podkapitolách seznamuji čtenáře s životem v polepšovně. Zde jsem vycházela ze stanov a domácího řádu polepšovny v Králíkách. Tyto prameny jsou uloženy také v Národním archivu, ve fondu Zemské polepšovny Opatovice.

Veškeré citované texty z pramenů uložených v archivech a novinové články jsem doslovně přepisovala i s gramatickými a stylistickými chybami. Citace jsou v mé bakalářské práci psány kurzívou. Pro mladistvé delikventy umístěné v polepšovnách, jsem používala dobové výrazy, jako jsou káranec nebo chovanec.

Historie trestní odpovědnosti mládeže

Abychom pochopili chápání dětské kriminality a delikvence, je zapotřebí nahlédnout do trestních zákoníků dřívější doby. Každá společnost, ať už dnešní nebo středověká, usiluje o zajištění stabilního prostředí a chce zaručit bezpečnost pro své příslušníky. Proto je zapotřebí v této společnosti vytvořit pravidla, nařízení a zákony, které budou dopomáhat k pořádku a budou sloužit k potrestání toho, kdo se těmito pravidly nebude řídit. Není totiž nic překvapujícího, že i starověká společnost znala dětskou kriminalitu a s takovými nedospělými pachateli nakládala jako s dospělým člověkem, tudíž kriminální dítě čekaly stejné tresty jako dospělého.⁵

Jak to ale vypadalo v období středověku u nás? Čechy, Morava a Slezsko dlouhou dobu nebyly jednotné v oblasti trestního práva. Na těchto územích platilo domácí právo obyčejové, zemské právo obyčejové, zemské právo církevní, dvorské, městské, vesnické a různá jiná práva. Není proto příliš jednoduché rozpoznat převládající právo, které mohlo být uplatňováno v trestání mladistvých kriminálních.

Ve středověkém právu se můžeme setkat pouze s dvěma věkovými stupni. A to dospělost a nedospělost. V 16. století se věková hranice mezi dospělostí a nedospělostí určovala podle vyspělosti těla, která se zjišťovala úředním ohledáním. Na Moravě v 15. století se do dospělého věku řadily děti dosažením určitého počtu let, který se lišil podle pohlaví a stavu osoby. Ovšem věková hranice sloužila pouze jako polehčující okolnost, která mohla vést ke snížení a zmírnění trestu. V soudní praxi to ale bylo vždy různé, což dokazují případy nedospělých pachatelů zmíněné v publikaci *Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě*. Autor zde popisuje dvě události, kde šlo o podobné činy ale jiné rozsudky. Zmírněný trest dostal nedospělý vrah, který byl za trest poslán na hrad Křivoklát za to, že „...*jest se mordu nenáležitěho dopustilo*“. Naopak druhý dvanáctiletý vrah byl utopen za to, že dvě jiné děti „...*jednoho pro klobúček a druhého, aby jeho zlý účinek zamlčený zuostal, zamordoval jest*“.⁶ Tento dvanáctiletý chlapec dostal díky svému nízkému věku mírnější trest. Dospělý člověk by byl odsouzen k utopení a předtím ještě vpleten do kola. Podobný případ se stal roku 1282, kdy byl oběšen také dvanáctiletý chlapec za spoluúčast při vraždě, kdy se vrahem stala jeho matka. Teprve až v městských právech Koldínových byla

⁵ VÁLKOVÁ, Helena. DÜNKEL, Frieder. *Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě*. Praha: LEGES, 1992. s. 9.

⁶ VÁLKOVÁ, Helena. DÜNKEL, Frieder. *Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě*. s. 15.

vyjádřena myšlenka, že „... u nedospělce, byť i jiného úmyslně zabil nebo jiné nešlechtnosti se dopustil“, má být toto dítě potrestáno pokutou.⁷

K prvnímu sjednocení trestního práva pro české země dochází až roku 1627 pro Čechy a roku 1628 pro Moravu v podobě Obnoveného zřízení zemského. Nevýhodou zřízení bylo to, že postrádalo ustanovení trestního postihu u nedospělých kriminálníchků. Problém byl však vyřešen tak, že pro děti platila Koldínova městská práva, která upřednostňovala pokutu před samotným trestem. Písemné ustanovení obecně platných právních předpisů v oboru trestního práva se na našem území uplatnilo až v roce 1707, kdy císař Josef I. vydal svůj hrdelní řád se zkráceným názvem Josephina. Tento zákoník vycházel z hrdelního řádu císaře Karla V. z roku 1532, ve kterém se můžeme dočíst v článku 179 o pravidlu pro mírnější posuzování trestných činů mládeže, a v článku 164 je ustanoveno pravidlo, že zloděj mladší čtrnácti let nemá být za krádež popraven. Také se zde praví, že pokud se někdo dopustil krádeže a jsou zjištěny ještě závažnější provinění a pachatel se blíží k čtrnáctému věku, může se uložit trest smrti. Josephina vydaná roku 1707 poukazuje na věk pachatele a považuje ho za polehčující okolnost. V článku 17 s názvem O okolnostech se píše, „že pachatel je mladý a proto rozumu nedostatečného, když chlapec ještě nedosáhl věku 18 a dívka 15 let.“⁸ Velkou novinkou ve vnímání dětské kriminality se stal nový zákoník císařovny Marie Terezie z roku 1768 se zkráceným názvem Theresiana. Tento zákoník bere věk mladistvého provinilce do šestnácti let jako polehčující okolnost a zároveň velmi podrobně kategorizuje pachatele podle věku, kvůli trestní odpovědnosti. Konkrétně takto: 1) děti do 7 let nejsou trestně odpovědné, 2) nedospělci do čtrnácti let mají sníženou trestní odpovědnost a 3) Mladiství do šestnácti let jsou již plně trestně odpovědné.⁹

Věková hranice, určující trestní odpovědnost je plynulá a určuje se podle toho, k jakému roku se mladistvý pachatel blíží. Děti mladší sedmi let nejsou tedy trestně odpovědné za svá provinění a mohou je tělesně potrestat pouze rodiče nebo učitelé.

V některých případech se stávalo, že tyto děti potrestal i soud, pokud se během vyšetřování zjistilo, že si byly svého činu vědomy a provedly ho zlomyslně. Nedospělci do čtrnácti let byli osvobozeni od trestu smrti a ostatní tresty měly mírnější charakter.

⁷ Tamtéž, s. 15.

⁸ Tamtéž, s. 16.

⁹ Tamtéž, s. 16.

Poslední skupina, tedy mladiství do dovršení šestnácti let jsou plně trestně odpovědní, a proto se při ukládání trestu nemělo hledět na žádné polehčující okolnosti. Výjimku ovšem mohli mít ti pachatelé, u kterých je šance na jejich polepšení a proto mohli dostat mírnější trest. Jak je známo, Theresiana byl na svou dobu zaostalým zákoníkem, který stále počítá s torturou, proto se může zdát poněkud benevolentní v otázce dětské kriminality. Následující zákoníky také upravovaly trestní odpovědnost dětí a mladistvých. V roce 1787 byl císařem Josefem II. vydaný nový zákoník s názvem Všeobecný zákoník o zločinech a jejich trestání. V tomto zákoníku byla plně vyloučena dětská odpovědnost za trestné činy před dovršením dvanácti let. V západohaličském zákoně z roku 1796 se trestní odpovědnost posunula o dva roky a tudíž se dítě stává zcela beztrestným před dovršením čtrnácti let. Po úpravách trestního zákoníku v roce 1803 je za polehčující okolnost považován věk pachatele, tedy dvacet let. Všechny tyto dosavadní zákoníky měly řadu nedostatků ohledně ustanovení o nedospělých, znamenaly však předstupeň k dokončení tohoto problému o kriminální mládeži.

Poslední „novela“ z roku 1852, která platila na území českých zemí do roku 1931, rozdělila trestní odpovědnost mladistvých podobně jako Theresiana. Lišila se jen ve věku mladistvého pachatele a to na: 1) období úplného vyloučení trestní odpovědnosti do dovršení desátého roku – věk dětský, 2) období zmenšené trestní odpovědnosti od desátého do dovršení čtrnáctého roku – věk nedospělý, 3) období mírnějšího trestání od čtrnáctého do dovršení dvacátého roku – věk mladistvý.¹⁰ V případě odsouzení takového mladého pachatele mu hrozilo vězení od 1 do 6 měsíců, které strávil odděleně od dospělých zločinců. Místo věznic jim také hrozil pobyt v polepšovně, kde také pobývaly opuštěné děti, nebo ty děti, u kterých byla prokazatelně zanedbaná výchova. Po dovršení čtrnáctého roku se dítě stávalo zcela trestně odpovědné za své zločiny a jeho věk měl vliv na udělení trestu. Pokud takovýto mladý pachatel nedovršil dvacet let, bylo zakázáno ukládat trest v podobě doživotního žaláře nebo trestu smrti¹¹, neboť *„jest mdlého rozumu, nebo když vychování jeho bylo velmi zanedbáno.“*¹²

Dětství v 19. století

Převrat v chápání dětství přichází až ve 20. století, díky Ženevské deklaraci práv dítěte z roku 1924, kdy jsou mu přiznána práva a záruky na péči a zvláštní ochranu. Cesta k tomuto postavení dítěte byla ale dlouhá. Teprve v 18. století se do životů dětí z nižších vrstev společnosti dostává škola, která postupem času získávala své příznivce. Není se tedy čemu

¹⁰ Tamtéž, s. 17.

¹¹ Tamtéž, s. 18.

¹² Obecný zákon trestní daný dne 27. května 1852. Hlava čtvrtá. O okolnostech polehčujících. §46. s. 504.

divit, že rodiče těchto dětí, kteří sami neprošli školní docházkou, neměli o tuto instituci z počátku velký zájem. V 19. století se ovšem rozvíjí myšlení o samotném dětství. Narůstají počty výchovných spisů, střetávají se jednotlivé pedagogické teorie, plně se prosazuje vzdělávací povinnost, vytváří se struktura moderního školství, ustavuje se pediatrie jako nový a samostatný lékařský obor. Do popředí se dostává i dětská móda, která respektuje potřeby dítěte, v továrnách se začíná s výrobou hraček a drobného nábytku, aby se uspokojily potřeby malého dítěte a jeho rodičů. Proto se většina historiků domnívá, že změna v chápání světa dospělého a světa dítěte přišla právě v 19. století.¹³

Na začátku 19. století, tedy rokem 1811, bylo v rakouském občanském zákoníku zakotveno, že dítětem je člověk do sedmi let. Dítě od osmi do čtrnácti let, zákoník nazývá pojmem nedospělec a od patnácti do čtyřicetiletí považuje trestní zákoník člověka za zcela trestně odpovědného.¹⁴ Podle trestního zákoníku z roku 1852 je období dítěte kolem čtrnácti do dvaceti let označován pojmem mladiství věk neboli jinošství. Toto období lidského života by dnešní společnost označila pojmem puberta. Prožívání puberty se u dívek a chlapců v 19. století značně lišilo. V této fázi života se dívky učily jak být vzorné manželky a starostlivé matky a tím si osvojit dovednosti potřebné k hladkému chodu domácnosti. Velká pozornost spadala na mužskou pubertu. Chlapci většinou pokračovali ve studiu dál, kde se mohli naučit nějakému řemeslu. Naopak chlapci z nejhudších vrstev společnosti již pracovali. 19. století bralo pubertu spíše jako most mezi dětstvím a samotnou dospělostí.¹⁵

Rodina a její vliv na dítě

Stejně jako dnes i v 19. století hrála hlavní roli v životě dítěte jeho rodina, ve které se dítě socializovalo, vzdělávalo a připravovalo do budoucího života.¹⁶ Na prožívání samotného dětství měla velký vliv početnost rodiny, neboť v nejnižších vrstvách společnosti nebyla regulována porodnost.¹⁷ Bylo v praxi velmi běžné, že normální manželský pár měl až 10 dětí a žena své poslední dítě porodila ve věku čtyřiceti let.¹⁸ Největší vliv na výchovu dítěte měla jeho matka nebo najatá chůva. Bohatší rodiny si totiž najímaly chůvy a tím

¹³ LENDERÉVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006 s. 7.

¹⁴ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012. s. 28-29.

¹⁵ Tamtéž. s. 30.

¹⁶ LENDERÉVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. s. 140.

¹⁷ MACHAČOVÁ, Jana. *Dětství v chudé rodině – 2. polovina 19. století v Českých zemích*. In *Od početí ke školní brašně*. Pardubice, 2008, s. 111-118. ISBN 978-80-87151-01-3. s. 112.

¹⁸ LENDERÉVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. s. 135.

zajistily nepřetržitou ochranu a dozor nad malým dítětem. I dospívající děti měly být stále pod ochranou při setkávání se se svými vrstevníky, aby nedošlo k mravní újmě dítěte. Chudé rodiny si chůvu nemohly dovolit, a proto matky využívaly služeb a ochoty sousedek nebo nechaly dítě samo svému osudu.¹⁹ Takto osamocené dítě mohlo být v nebezpečí, neboť o něj nikdo nepečoval, a proto se většinou stávalo neštěstí.

Jako například v roce 1883, kdy 15. srpna tohoto roku vyšel v novinách Pernštýn článek, kdy rodičové Novákovi nechali dne 6. srpna 1883 své dvouleté dítě samotné doma. To vběhlo na dvorek, kde se přiblížilo hnoji, „*kde sklouzlo a spadlo do smrdutého kalu, z něhož po chvíli jakožto mrtvola jest vytaženo.*“²⁰

V některých případech, kdy rodiče nechali své malé dítě bez dozoru a on důsledkem toho přišel o život, byli rodičové obviněni a hrozil jim také příslušný trest. Takto v roce 1884, nechali manželé Josef a Kateřina Pišovi svou pětiletou dceru Karolínu samotnou doma. Stalo se tak dne 8. října, když se z domu vydala k vodě do kostelní ulice v Pardubicích, kde spadla a utonula. Tělo mrtvé Karolíny našli až po několika dnech a na rodiče bylo podáno trestní oznámení.²¹

Podobný případ se stal také v roce 1886, kdy manželé Zelinkovy nechali svého dvouletého syna samotného doma. Chlapec vběhnul na dvorek, kde si chtěl hrát. Bohužel mu sklouzla noha a on spadnul do otevřené jímky, kde se utopil. S jeho rodiči bylo také zahájeno trestní řízení kvůli nedbalosti.²²

Pedagogové 19. století razili myšlenku, že s výchovou se má u dítěte začít hned po jeho narození a ze začátku věnovat velkou pozornost na tělesný rozvoj dítěte. S postupem času se má ve výchově pokračovat a to na úrovni rozumového a morálního myšlení.²³ Časem jak dítě rostlo, začalo také i zlobit. Matky tento problém však vyřešily tím, že začaly své děti strašit bubákem a hlavně jejich otcem. Otec totiž rozhodoval o všem okolo rodiny a zastupoval ji na veřejnosti. Byl to také on, kdo z pravidla uděloval tělesné tresty, neboť se v 19. století věřilo, že je tělesný trest dokonalým prostředkem k lepší budoucnosti dítěte a k jeho mravní bezúhonnosti.²⁴ Dle mého názoru je stejně jako dnes, tak i v 19. století v rodině důležitý cit a projevování citů. Ne v každé rodině tomu tak bylo, jelikož pedagogičti

¹⁹ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. s. 43.

²⁰ Východočeské muzeum v Pardubicích. *Noviny Pernštýn*. 15. srpna 1883, č. 65.

²¹ Východočeské muzeum v Pardubicích. *Noviny Pernštýn*. 8. října 1884, č. 81.

²² Východočeské muzeum v Pardubicích. *Noviny Pernštýn*. 10. července 1886, č. 55.

²³ LENDERÉVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. s.141.

²⁴ Tamtéž s. 148-150.

teologové 19. století měli názor, že projevování rodičovské lásky je pro samotné dítě morálně i zdravotně škodlivé.²⁵ Jakmile dítě dožilo sedmi let, přichází na řadu vzdělávání.

Vzdělávání dětí v 19. století

Od 1. ledna 1775 vešel v platnost patent, který nařídil vzdělávací povinnost pro všechny děti bez rozdílu sociálního postavení ve společnosti. Patent platil pro chlapce a dívky ve věku od šesti do dvanácti let. Tímto vstoupila do života obyčejných lidí škola. Děti se vzdělávaly ve čtení, psaní, počítání, katechismu a také mohla být výuka směřována k domácím pracím a hospodářství.²⁶ Ovšem pro rodiče z nižších vrstev společnosti, kteří neměli žádné zkušenosti se školou, se tento nový „trend“ nesetkal s kladným ohlasem. Rodiče také prosazovali vzdělání spíše u chlapců než u dívek. Není se tedy čemu divit, že ani školní docházka nebyla příliš velká. Například na konci 18. století školu nenavštěvovala asi třetina dětí žijících na venkově. A právě venkovské děti měly s docházkou do škol největší problémy. Malé děti musely vypomáhat na polích a škola tak omlouvala absenci dětí v době sklizně, pro velkou chudobu i pro příliš velkou vzdálenost do školy od místa bydliště. Pro větší motivaci posílat děti do školy, byl nejchudším rodinám odpuštěn poplatek za školné.²⁷

Na konci 18. století navštěvovalo školu jen 69% dětí ve věku od šesti do dvanácti let. Do první poloviny 19. století bylo 94% dětí, které rodiče posílali do školy za vzděláním a od 2. poloviny 19. století můžeme říct, že se počet studujících dětí ve věkovém rozsahu šesti až dvanácti let rovnal počtu narozených dětí v této věkové skupině, tudíž byla docházka téměř 100%.²⁸ V Pardubickém okrese bylo v roce 1870 na 50 obecných škol s 98 třídami, což znamenalo, že celkový počet studujících dětí byl 11298. V roce 1884 se počet škol rozrostl na 71 a počet studujících dětí se navýšil na 14835.²⁹

Pro děti starší dvanáct let platilo nařízení o návštěvě nedělní školy. Pokud se dítě, ať už chlapec nebo dívka, nezúčastňovalo výuky v nedělní škole, nemohlo dostat výuční list, který potřebovalo k výkonu povolání. Tato povinnost platila pro chlapce do osmnácti a pro dívky do patnácti let. V roce 1823 byl nově ustanoven věk pro obě pohlaví na patnáct

²⁵ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. s. 45.

²⁶ LENDERÉVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. s. 172.

²⁷ LENDERÉVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. s. 178-179.

²⁸ STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Německobrodská hlavní škola v 19. století – hlavní tendence vývoje docházky chlapců a dívek*. In *Od početí ke školní brašně*. Pardubice, 2008, s. 61-74.

²⁹ Východočeské muzeum v Pardubicích. *Noviny Pernštýn*. 9. srpna 1884, č. 64.

let.³⁰

K nové školní reformě došlo roku 1869, kdy byl 14. května tohoto roku schválen tzv. Hasnerův zákon o školské soustavě a o povinné školní docházce. V tomto zákoně byla ustanovena povinná docházka do škol pro děti od šesti do čtrnácti let. Mimo jiné je zde i zmíněno zrovnoprávnění českého a německého jazyka na všech školách. Díky zákonu vznikly mateřské školy, které také sloužily k rodinné výchově dívek.³¹ Ovšem pro rodiče, kteří posílali své dítě do školy, to většinou znamenalo přijít o pomocnou sílu v domácnosti, v řemeslu nebo v obchodě.³²

Dětská práce v 19. století

Dětská práce byla nedílnou součástí života dětí v 19. století. Děti z převážně chudých rodin, díky svému zaměstnání, přispívaly do rodinného rozpočtu a tím se finančně podílely na chodu domácnosti.³³ Všeobecně platilo pravidlo, že v chudé rodině se opakovalo povolání, tedy se „dědila“ práce po otci.³⁴ O dětské práci se zmiňuje rakouský živnostenský řád z roku 1859. V tomto řádu je ustanovena věková hranice pracujících dětí v továrnách, s povolením od obecního úřadu, na deset až dvanáct let. Pro tyto děti trvala pracovní doba deset hodin a pro čtrnáctileté až šestnáctileté až dvanáct hodin. V roce 1888 zakázal živnostenský zákon práci v továrnách dětem mladším čtrnácti let. Nic moc se ale nezměnilo a dvanáctileté děti mohly nadále pracovat například v dílnách či dolech. V průmyslu a zemědělství ale žádná věková omezení pro pracující děti neexistovala. Ještě na začátku 20. století bylo průzkumem zjištěno, že nejméně 30% dětí z vybraného množství pravidelně pracuje, a to více než polovina činí děti ve věkové kategorii od třinácti do čtrnácti let.

Vedle práce v továrnách a jiných podnicích 19. století, rodiče své děti využívali k práci v domácnosti a na polích, zejména v období sklizní. Práce byla fyzicky velmi náročná. Byla doprovázena řadou úrazů, onemocnění a zanedbáváním školy, přičemž rodičům, kteří zanedbávali povinné vzdělávání svého potomka, hrozil trest vězení v délce čtyř až pěti dnů.³⁵ Časem se z dětské práce stalo choulostivé téma. Důvodem k tomu byla myšlenka,

³⁰ LENDEROVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. s. 175.

³¹ LENDEROVÁ, Milena. JIRÁNEK, Tomáš. MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1683-4. s. 194.

³² LENDEROVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. s. 180.

³³ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. s. 102.

³⁴ MACHAČOVÁ, Jana. *Dětství v chudé rodině – 2. polovina 19. století v Českých zemích*. In *Od početí ke školní brašně*. Pardubice, 2008, s. 111-118. ISBN 978-80-87151-01-3. s. 112.

³⁵ LENDERÉVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. s. 295-296.

že předčasně pracující dítě je vystaveno nekalým žvlům, v podobě dospělých dělníků, a tudíž hrozí, že od nich převezme špatné chování. Také práce v zemědělství mohla vést k potulce.

Nejrizikovější dětská práce bylo tzv. harfenictví. Jedná se o hudební vystupování dívek a chlapců tak, aby mohli vystupovat v páru. Podnikatelé (lidé, kteří si najímají děti na vystoupení) uzavírali s dětmi smlouvu, ve které bylo ustanoveno, že vydělané peníze odevzdají podnikateli a ten jim obstará jídlo a potřebné hudební nástroje. Rodiče, kteří pronajali své dítě na dva až tři roky, podnikatel vyplatil jednou ročně mzdou. Takto pracující děti byly vystaveny nejrůznějším druhům kriminálního chování, jelikož se hrálo na ulici, v barech a hospodách, ale také třeba v nevěstincích. Děti musely každý den donést podnikateli určitou částku, a pokud se tak nestalo, v mnoha případech byly tělesně potrestány.

Dívky se mnohokrát musely dopouštět prostituce, aby se vyhnuly výprasku.³⁶ V roce 1887 se v pardubických novinách Pernštýn objevil článek, který varuje obyvatele před kuplíři, kteří lákají mladé dívky a chlapce na práci v zahraničí, převážně do Ameriky. Vyzývají pardubické rodáky a hostinské aby oznámili četnictvu, pokud se s takovými lidmi setkají. Dále se v článku popisuje, jak kuplíři používají falešná jména a lákají malé děti.³⁷

Není tedy pochyb, že dětství v 19. století je spojeno s revolucí v otázce školství a také s tvrdou výchovou spojenou s prací, kvůli zaopatření sebe a své rodiny. Špatná docházka do škol a tvrdá práce ve špatném sociálním prostředí mohly být hlavními příčinami k delikventnímu a kriminálnímu chování dětí a mladistvých v 19. století.³⁸

Kriminalita a delikvence dětí a mladistvých

Pojem kriminálního a delikventního dítěte se utvářel koncem 18. a začátkem 19. století. Děti se sklonem ke kriminálnímu chování většinou pocházely z chudých poměrů a často mohly být i týrány. Roku 1852, s vydáním trestního zákoníku, bylo ustanoveno, že dítě mladší deseti let, mohl potrestat otec nebo poručník. Pokud se dítě mladší patnácti let dopustilo trestného činu, mělo být souzeno pro skutek: „*kteréž je jinak zločinem, ale dítěti pro nedospělost za přestupky přičítány býti mají*“.³⁹

Začátek 19. století byl doprovázen mnoho válečnými konflikty. Proto roku 1811 byl vyhlášen státní bankrot a díky tomu stoupla kriminalita, dětská kriminalita nebyla výjimkou.

³⁶ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. s. 104-108.

³⁷ Východočeské muzeum v Pardubicích. *Noviny Pernštýn*. 22. ledna 1887, č. 7.

³⁸ Tamtéž, s. 50.

³⁹ LENDERÉVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. s. 297.

Doboví pedagogové hledali příčinu dětské kriminality u rodičů a vinili je ze špatné výchovy. Dobrý příklad neměly samotné děti ani z alkoholismu rodičů ani z jejich negramotnosti a tak i nezájmu o vzdělání.

Velkou roli na kriminálním chování měla i sama společnost a prostředí, ve kterém děti vyrůstaly.⁴⁰ Toto tvrzení jistě můžeme doložit i na případech dětské kriminality v dnešním světě, tedy v 21. století. Není pochyb o tom, že člověk, ať už dítě, nebo dospělí, se od 17. století do současnosti příliš nezměnil.⁴¹ Důkazem toho může být i článek v novinách, který se objevil roku 1884. Novinový článek s názvem Sodoma a Gomora líčil o špatné společnosti v hostinci p. Kohoutka v Labské ulici v Pardubicích. Popisoval, jak se v hostinci provádějí orgie, kterých se zúčastnila i nedospělá mládež, která zde holduje neřesti. *„K čemu pak dorůstají netřeba uváděti. Kazí tuto zdraví své, ztrácejí veškerý mravní cit, utrácejí peněz poslední a svádí se tím ku zločinům: ku krádeži a loupeži, aby zjednali si prostředků ku své zábavě.“*⁴²

Již v 18. století vstupuje do popředí k pochopení kriminality lékařství. V tomto období se věřilo, že zločin je nedílnou součástí biologické a psychologické minulosti zločince. Díky „nemocnému pachateli“ vznikla psychiatrická věda, která začala zkoumat nepřičetnost pachatele a tím i jeho nezodpovědnost za spáchání trestného činu. Díky tomuto novému trendu v chápání kriminality a hledání jejích příčin jsou k samotnému vyšetřování pozváni lékaři a psychiatři, kteří se stávají od této chvíle nedílnou součástí při vyšetřování závažného zločinu.⁴³

V Itálii se zrodila myšlenka určující dvě příčiny delikventního chování. Jedná se o příčiny vnitřní, tedy vlastnosti zločince a vnější, samotné prostředí. Italský lékař Casere Lombroso, narozený v roce 1835, vedl výzkum zabývající se psychofyzických, biologických a společenských faktorů nezletilých pachatelů ve věku dvanácti let. Podle Lombrosa je na vině dědičnost, a tudíž výchova v tomto případě nemá vůbec žádný význam. Takovýto zločinci mají být ze společnosti zcela vyloučeni, jelikož jsou podle Lombrosovy teorie zcela nenapravitelní.

⁴⁰ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. s. 109.

⁴¹ ČECHURA, Jaroslav. *Kriminalita a každodennost v raném novověku*. Praha: Argo, 2008. s. 15.

⁴² Východočeské muzeum v Pardubicích. *Noviny Pernštýn*. 2. srpna 1884, č. 62.

⁴³ TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha: Argo, 2004. s. 142-143.

Koncem 19. století se objevila nová typologie pachatelů s kriminálním chováním. Byli to duševně choří pachatelé, zločinci ze zvyku, ti, kteří měli příležitost ke spáchání trestného činu a ti, kteří jednali z afektu.

Duševně choré pachatele, kteří páchali zločiny kvůli duševní nemoci, bylo proto nutné oddělit od společnosti v ústavech pro duševně choré.

Další, kteří měli být od společnosti odděleni, byli pachatelé ze zvyku. Pro tyto případy platilo, že je jedinec zcela nenapravitelný a trestné činy páchá kvůli svým zděděným vlastnostem. Mohlo za to samotné prostředí, ve kterém pachatel vyrůstal, a ve kterém pravděpodobně stále žije.

Menší hrozbu pro společnost 19. století představovali příležitostní pachatelé. Ti byli okolnostmi, jako je chudoba nebo nezaměstnanost, dohnáni ke spáchání trestného činu. Takovýto zločinec představuje hrozbu až ve chvíli, kdy se změní jeho trestné chování ve zvyk. Proto nemusel být ze společnosti zcela oddělen, ale musel mu být uložen výchovný trest.

Pachatelé, kteří spáchali trestný čin z afektu, pokládala společnost za jinak slušné lidi, zpravidla mladé lidi, kteří pod návaem vzteku, nebo jiné emoce spáchali zločin. Jednalo se převážně o milostné roztržky, zločinu ze žárlivosti a mnohdy i uražení někoho na cti. Tito pachatelé také nepředstavují hrozbu pro společnost, jelikož svého činu litovali a později se sami přiznali. Výše trestu závisela na tom, jakého činu se dotyčný člověk dopustil a co tím způsobil.

44

Ovšem v roce 1885 na kongresu v Římě, který zkoumal novou typologii zločinců, byly jednotlivé teze o kriminálním chování zcela smeteny ze stolu. Objevil se ne zcela nový, ale rozumný názor, že i normální člověk se vlivem špatného prostředí a špatné životní situace snáze nechá zlákat ke spáchání trestného činu. Tudíž, se kriminalita chápala jako společenský jev, který má své zákonitosti, a který vyplývá z náhodných příčin.⁴⁵

Kriminalita mládeže byla chápána jako projev chudoby, tuláctví, dětské práce a jiných ohrožujících vlivů ve výchově dítěte.⁴⁶ Největší příležitosti ke spáchání trestných činů měly děti v okrajových částech města a výjimkou nebyl ani venkov. Přelidněnost a chudoba těchto územních celků nevedla děti ke zdokonalování se ani k poslušnosti a tím pádem, děti

⁴⁴ SUCHÝ, Oldřich. ŠVANCAT, Zdeněk. *Mládež a kriminalita*. Praha: Melantrich, 1972. s. 7-9.

⁴⁵ Tamtéž, s. 10 – 11.

⁴⁶ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvětenství do roku 1914*. s. 109.

nerespektovaly zákony a právní řád. Nedostatečná rodinná a školní výchova vedla děti na cestu zločinu, z nichž nejčastějším prohřeškem byla potulka a krádež, loupež, prostituce, s níž mohl souviset zločin infanticidia, kdy dívka zabila své narozené dítě, a dokonce se někteří nedospělci dopustili i vraždy.⁴⁷

Dne 8. prosince roku 1883 vyšel článek, s názvem „*Jablko nepadlo daleko od stromu.*“ V něm se uvádí, jak Josef Cífka byl před několika lety odsouzen z vraždy starší paní ze svého příbuzenstva a byl za to odsouzen k doživotnímu žaláři. Jeho 10letý synek, který se „*potatil,*“ založil roku 1883 v listopadu několik požárů, kdy shořela 1 chalupa, 2 selská obydlí, 2 stodoly a 1 pivovar. „*Ten synáček nadějně začíná a může to vysoko přivést.*“⁴⁸

Snad největším problémem v otázce dětství a dospívání v 19. století se stal problém s alkoholem. Foustka ve své publikaci *Péče o dítě* uvádí, že za problémy dětí, které již od útlého věku holdují alkoholu, můžou jejich rodiče. Právě ti, jsou příčinou toho, že jsou děti svědkem jejich nadměrné konzumace alkoholu. Sami také nabádají děti, aby pili, nebo s nimi dokonce chodili do hospody ze strachu, aby se jejich dítě nenaučilo pít alkohol příliš pozdě. V mnoha rodinách měly děti k dispozici svou vlastní skleničku a rodiče je nechávali pít při večeři, ale také v odpoledních hodinách. Děti v českých zemích konzumovaly pivo, ale ve východních Čechách se hojně pila i kořalka, které se nevyhnulo ani malé dítě.⁴⁹ Dlouho přetrvával názor, že alkohol je vlastně lék na různé nemoci a doporučoval se dokonce i ženám čekajícím dítě. Až v 18. století se přišlo na to, že alkoholismus je vlastně nemoc. Za to, že děti požívaly alkohol, obviňovala společnost 19. století převážně matky, které tímto prostředkem uklidňovaly své děti a mnohokrát je alkoholem také uspávaly. Nadměrná konzumace alkoholu se převážně týkala nejchudších vrstev společnosti. Byla spojována s narušením mravní morálky a tím se stávala nebezpečným jevem. Také není třeba podrobně rozebírat, že pod vlivem alkoholu se nejčastěji páchaly trestné činy, jelikož chudí v opilosti ztráceli veškeré morální zábrany. Věřilo se, že děti alkoholiků, jsou předem předurčeni k životu kriminálníků, neboť se samotným pitím alkoholu začaly již v raném věku.⁵⁰

Druhým závažným problémem se stalo toulání a tím pádem i žebrání.⁵¹ Tento zločin často prováděly děti z nejchudších vrstev společnosti. Právě chudoba a nedostatek peněz

⁴⁷ LENDEROVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století.* s. 298.

⁴⁸ Východočeské muzeum v Pardubicích. *Noviny Pernštýn.* 8. prosince 1883.

⁴⁹ FOUSTKA, Břetislav. *Péče o dítě: sociální postavení evropské mládeže a její ochrana.* Praha: Jos. R. Vilímeš, 1916. s. 11.

⁵⁰ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914.* s. 95-96.

⁵¹ LENDEROVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století.* s. 297.

mohly za zvýšený počet zločinů spojených často s krádežemi. Kvůli zlepšení svých životních podmínek a zajištění tak základních potřeb k životu, jako bylo jídlo, oblečení apod., se mnozí rodiče uchýlovali k tomu, že místo toho aby posílali své děti do školy, častokrát je posílali do ulic žebrot.⁵²

S případem žebrání malých dětí jsme se mohli setkat i v Pardubicích. Dne 31. března roku 1883 vyšel v novinách Pernštýn článek s názvem Žebrání dětí. „Vícekráte zmínili jsme se již o tom, že mnozí rodičové z třídy dělnické posílají děti své místo do školy – na žebrotu. Není divu, že duch dětí takových zakrní a otupí, čehož následky jsou přechasté krádeže a zločiny mladých dětí, jež soustavně dospívají v proletariát.“⁵³ Dále je zde napsáno, že pro zločin žebrání byli před pár dny zatčeni dva malí chlapi. Jednalo se o bratry, desetiletého Josefa a dvanáctiletého Františka Kautských.⁵⁴

S problémem dětského toulání a žebrání vstupuje do popředí problém zahálky a lenosti. To se snažily úřady řešit vznikem speciálních úřadů, které měly na starosti, z takovýchto dětí učinit vzdělané a společnosti prospěšné občany.

Do 19. století neexistovala v trestních zákonících přesná definice chudoby, kvůli které se rozšířil mezi malými dětmi zločin toulání a žebrání. S první definicí se můžeme setkat až v roce 1863 v domovském zákoníku.⁵⁵ Zde je napsáno, že za chudého je považován ten, „kdo není s to, aby vlastními prostředky nebo vlastní silou sobě nebo event. své rodině nevyhnutelné potřeby životní opatřil.“⁵⁶ Mladistvý tuláci často neměli co jíst ani kde se vyspat. Proto se většinou uchýlovali k prosbám o poskytnutí noclehu na jednu noc u bohatších obyvatel, kteří byli poté pro svůj dobrý skutek potrestáni.

Takovýto případ se stal 17. ledna 1886, kdy zaklepal na dveře pana Jana Zimy mladý tulák a požádal pana Zimu, zda by mu neposkytl na jednu noc střechu nad hlavou a něco k snědku. Kupodivu mu pan Zima vyhověl a nechal mladíka u sebe přenocovat. Když se ráno pan Zima probudil, zjistil, že je mladík pryč a že mu ukradl z neuzamčené komory zimní

⁵² HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvětlenství do roku 1914*. s. 90.

⁵³ Východočeské muzeum v Pardubicích. *Noviny Pernštýn*. 31. března 1883, č. 26.

⁵⁴ Tamtéž.

⁵⁵ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvětlenství do roku 1914*. s. 90-91.

⁵⁶ Domovské právo dle zákona ze dne 3. prosince 1863. Oddíl IV. O povinnosti obce k chudinskému opatření. s. 84.

kabát, dámskou sukni a kazajku, šátek, šálu a dva a půl kilogramu drahého perí. Škoda se vyšplhala na 8 zlatých.⁵⁷

Děti a mladiství, kteří byli zatčeni pro zločin potulky a žebrání, hrozil trest v podobě donucovacích pracoven a polepšoven, kde měli pracovníci těchto ústavů za úkol, z takovýchto dětí převýchovou docílit k jejich napravení a tím jim také zajistit hladký vstup do společnosti po jejich následném propuštění.⁵⁸

To, že chudinství bylo problémem 19. Století, svědčí i statistika z roku 1890, kde se uvádí, že v tomto roce bylo v Čechách přibližně 83.000 chudých a na Moravě a ve Slezsku jich bylo 45 000. V průměru teda na každého 52. obyvatele připadá 1 chudý.⁵⁹

O nutnosti zřízení nápravných a výchovných ústavů svědčí i fakt, že v Reálném gymnáziu v Pardubicích bylo od roku 1863 do roku 1890 vyloučeno na 616 dětí. Důvodů pro vyloučení bylo několik.

Počet vyloučených dětí v letech 1863 - 1890	
1864 - 1870	71
1871 - 1880	163
1881 - 1890	382

⁶⁰Přehled vyloučených dětí

Roku 1867 byli dva žáci vyloučeni za nemravnost a dva za krádeže. V roce 1871 se jeden z vyloučených žáků dopustil podvodu v Plzni a měl spoustu přitěžujících okolností, a proto byl dokonce odsouzen k 24 hodinám vězení. O rok později byl za krádež vyloučen teprve 14letý chlapec. Na tomto gymnáziu se převážně vylučovalo pro zločin krádeže nebo pro nemravné chování.⁶¹

Loupež a krádež

Nejčastějším zločinem dětí a mládeže se stala loupež a krádež. Trestní zákoník z roku 1852 přesně definuje, kdo se dopustil zločinu loupeže. „*Loupeže dopustí se ten, kdo někomu*

⁵⁷ Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 23. ledna 1886, č. 7.

⁵⁸ LENDEROVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století.* s. 298.

⁵⁹ ADÁMEK, Karel. *Příspěvky k upravení chudinství.* Chrudim. 1896. str. 5.

⁶⁰ SOKA Pardubice, Reálné gymnázium Pardubice, číslo AP 613, Vyloučení (1863-1890), 1854 – 1961.

⁶¹ Tamtéž.

učiní násilí, aby se zmocnil jeho nebo nějaké jiné věci movité; nechť násilí se stane skutečným ublížením, anebo jen pohrůzkou.“⁶² Za tento zločin, ať už pachatel druhému ublížil nebo ne, hrozil podle §191 trest v podobě těžkého žaláře na dobu od pěti od deseti let.⁶³ Naopak krádeže se dopustil ten, „*kdo pro svůj užitek cizí movitou věc z držení někoho jiného, bez jeho přivolení odejme, dopustí se krádeže.*“⁶⁴ Výše trestu se odvíjela od okolností, jak byla krádež spáchána. Pokud se pachatel krádeže dopustil bez násilí a nebyly zjištěny jiné přitěžující okolnosti, jako například vysoká hodnota ukradené věci, měl mu být vyměřen trest v podobě těžkého žaláře na dobu od 6 měsíců do 1 roku. Když ale ukradl věc přesahující hodnotu 300 zlatých a dopustil se násilí nebo jen pohrůžky anebo kradl ze zvyku, hrozilo mu podle §179 trest těžkého žaláře na pět až deset let.⁶⁵

Děti a mladistvý kradli v krámech, na trzích ale také uvnitř své rodiny. Takovýto případ, kdy syn okrádal svého otce, se stal i v Pardubicích roku 1886. Nezletilý syn Karel Hanuš okrádal svého otce o peníze, ale například i o peřiny a jiné věci, které sloužily k denní potřebě. Otcí to začalo být velmi podezřelé, a proto se obrátil na četnickou stanici, kde vše četníkům vysvětlil a ti měli hned jasno. Četníci ihned zatkli mladého Hanuše a ten se jim přiznal, že ukradené věci prodával jiným lidem a za utržené peníze si kupoval alkohol a platil dluhy v hostincích.⁶⁶

Našli se ale i tací, kteří měli originální způsob v provedení krádeží. Jako například jistý hoch z Pardubic, který ukradl z krámku na Bílém předměstí dvě dýmky v hodnotě 70 krejcarů a jeden pár bot za 3 zlatý. Z počátku to vypadalo, že byl hoch bez jedné ruky a proto se nemohl dopustit tohoto zločinu. Přivolaní četníci ale objevili, že měl mladík jednu ruku přivázanou k tělu, ve které držel ukradené předměty, jelikož si je tam volnou rukou podával. Nakonec se ukázalo, že má mladistvý zloděj na svědomí i jiné krádeže, například ukradl na nádraží půl kilogramu másla za 75 krejcarů a následně ho prodal jisté Jozkové za 20 krejcarů. Po zatčení byl dodán soudu v Pardubicích a pro přelíčení byl odsouzen k tříměsíčnímu žaláři znepříjemněného postem.⁶⁷

⁶² Obecný zákon trestní daný dne 27. května 1852. Hlava dvacátá druhá. O loupeži. §190. s. 531.

⁶³ Tamtéž, §191.

⁶⁴ Tamtéž, Hlava dvacátá první. O krádeži a o zpronevěření. §171. s. 527.

⁶⁵ Tamtéž, §178, §179. s. 529.

⁶⁶ Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 30. ledna 1886, č. 9.

⁶⁷ Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 27. února 1886, č. 17.

Ani krádeže mezi spolupracovníky nebyly žádnou vzácností. 15. května roku 1886 vyšel v novinách Pernštýn článek, který podrobně popisoval, jak 18letá služka Marie Beranová dlouhou dobu okrádala svou přítelkyni a spolupracovnici Františku Matějkovou. Ta právě v průběhu své služby začala postrádat jednotlivé části svého oblečení, až se nakonec celková škoda vyšplhala na 5 zlatých. Hlavní podezřelou se hned stala Marie Beranová, která se po výslechu na policejní stanici doznala, a bylo s ní zahájeno trestní řízení.⁶⁸

Teprve 14letý hoch Antonín Seifrt se dne 21. listopadu roku 1881 vloupal do bytu jisté paní Anny Hronové, kde jí ukradl 17 zlatých. Uprchl a policie po něm intenzivně pátrala.

Prostituce

Prostituce je stejně jako v 19. století tak i dnes spojována se ženskou formou kriminality. Velmi často se stávalo, že rodiče prodali svou nezletilou dceru kuplířce, která jim nalhala, že se o dívku postará, dá jí zázemí, které se jí v rodině nedostává a nechá dívku vystudovat. Realita ovšem byla jiná. Bohužel se toto nestávalo výjimečně, a proto trestní zákoník z roku 1852 uvádí, že pokud rodiče, ale i učitelé, vychovatelé a jiné dospělé osoby se dopustí obchodu s dětmi, neboli kuplířství, hrozí jim trest v podobě těžkého žaláře na dobu od jednoho roku do pěti let. Již zmíněné harfenictví bylo rájem pro rozkvět dětské prostituce. Odhaduje se, že 30% nezletilých dívek, které pracovaly jako harfenice, poskytovaly mužům v hostincích a barech své tělo aby tak měly dostatek peněz, které odváděly podnikateli. V nejchudších rodinách se k této profesi rozhodovaly dívky samy.⁶⁹

Objevovaly se případy, kdy dívky samy dobrovolně odcházely z domova a ze zaměstnání. Mnohdy neměly peněžní prostředky na obživu a tak nabízely svá těla za peníze nebo dokonce jen za něco k jídlu. Tyto dívky z počátku nemusely být rovnou prostitutky. Změna přišla kolikrát až ve chvíli, kdy si tyto dívky uvědomily, že za poskytování sexuálních služeb jsou placeny lépe, než kdyby pracovaly v prostředí, ze kterého utekly. Dívky, které přilnuly k prostituci, o sebe pečovaly, aby zvýšily zájem v potenciálním zákazníkovi. Nosily pokud možno nápadné oblečení a používaly výraznou kosmetiku. Dívky, které se pohybovaly v mravně narušeném prostředí, se rychle adaptovaly a tím se i snadno nechávaly zlákat ke spáchání jiných trestných činů, jako například krádeže.⁷⁰

⁶⁸ Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 15. května 1886, č. 39.

⁶⁹ LENDEROVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. s. 299 – 300.

⁷⁰ SUCHÝ, Oldřich. ŠVANCAT, Zdeněk. *Mládež a kriminalita*. Praha: Melantrich, 1972. s. 131.

Jeden typický případ se stal na Pardubicku, kdy mladá prostitutka, která utekla z domu, neměla peníze, a proto se vkradla v noci do domu své matky a ukradla jí šperky v hodnotě 50 zlatých.⁷¹

V nejhorších případech dávali rodiče své dcery na výchovu přímo starší prostitutce, kde se dívka setkávala s tuláky a zločinci. Foustka ve své publikaci *Péče o dítě* píše, že tyto dívky převážně pocházely z neúplných rodin. Jednalo se o nemanželské děti, které nikdy nepoznaly svého otce. I jejich příchod na svět nebyl nijak veselý, neboť se většinou narodily ve vězení. Také zde uvádí, že dívky byly buď otcem, nebo matkou prodány a pocházely z nejnižší vrstvy společnosti, ve které byly často svědkem zločinu. Bída, odloučení od rodiny, špatný vliv ze strany matky, vlastní touha vymanit se ze stereotypu a vyhlídka šťastnějšího a bohatšího života, to vše mohlo zlákat mladé dívky k prostituci.⁷²

Infanticidium

Jedná se o zabití narozeného dítěte zejména svou vlastní matkou. V 18. století se můžeme setkat s praxí, kdy tyto ženy a dívky dostávaly za zabití svého dítěte trest smrti. Trest spočíval v tom, že byla vražedkyně živá zakopána do země a poté byla probodnuta kulem. Na začátku 19. století se ale trest zmírnil a trest smrti se vykonával jen ve výjimečných případech.⁷³

Ze statistických údajů z roku 1865 můžeme vyčíst, že v Čechách, na Moravě a ve Slezsku bylo tohoto roku na 32 případů, kdy matka zabila své novorozené dítě. V některých případech, kdy mladé dívce nebo ženě při porodu asistovala příbuzná osoba, v podobě matky nebo sestry, mohly na smrti novorozeného dítěte mít vinu ony. V takovém případě se nejedná o zločin infanticidium ale o běžné usmrcení dítěte.

Proč ale matky zabíjeli svá novorozeňata? V první řadě tu byl jistý strach, jak na danou dívku s nemanželským dítětem bude pohlížet společnost. Na druhou stranu

⁷¹ Východočeské muzeum v Pardubicích. *Noviny Pernštýn*. 13. července 1881, č. 56.

⁷² FOUSTKA, Břetislav. *Péče o dítě: sociální postavení evropské mládeže a její ochrana*. Praha: Jos. R. Vilímeck, 1916. s. 17-18.

⁷³ TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. s. 312.

existovaly dívky a ženy, které své těhotenství neskrývaly před okolím a k samotné vraždě se uchýlily těsně po porodu.⁷⁴

Důkazem toho byla jistá Julie Polláková z Máteřova, která pracovala jako služka. Se svým hochem se seznámila v 16 letech a o dva roky později na to otěhotněla. V neděli 31. srpna roku 1884 našel čeledín a pasák na statku v chlívků u býka, kde Polláková pracovala, mrtvolu novorozeněte. Ihned spěchal za obecním starostou, aby celou věc nahlásil, a poté se i se starostou vrátil na statek, aby se celá věc prošetřila. Čeledín zavedl starostu do chlívků, ale žádné mrtvé tělo se tam nenašlo. Jelikož se Julie Polláková netajila tím, že je těhotná a že ve stáji přespávala, padlo podezření přímo na ní. Po příjezdu četnictva z Opatovic dívka přiznala jen to, že porodila v chlívků již mrtvé dítě, a že nemá sebemenší tušení, kde se tělíčko nalézá. Později se ale dívka přiznala, že děťátko hodila prasatům do výběhu, kde ho sežrala.⁷⁵

Co se týče zabití svého novorozeného dítěte, jednalo se převážně o zločin provedený venkovskými dívkami z nejhudších vrstev společnosti. Většina dívek při výslechu uváděla, že si nevšimly toho, že jsou těhotné nebo že čekaly samotný porod o pár týdnů déle. Našly se i takové dívky, které tvrdily, že záměrně tajily před okolím své těhotenství a předpokládaly, že se po porodu přestěhují za svými rodiči. Venkovské dívky, které tajily své těhotenství, se snažily, aby pro své okolí nevyčnívaly z řady. Proto třeba chodily prát zakrvácené prádlo své přítelkyně, aby tak nevzbudily podezření, že dlouho nepraly špinavé prádlo po své menstruaci.⁷⁶ Pokud se před soudem vražedkyně doznala ze spáchání vraždy svého dítěte, hrozil jí trest smrti. Ten se vykonával jen u závažných případů, kdy k zabití dítěte docházelo obzvláště krutým způsobem. Při ukládání trestu se přihlíželo k sociálnímu postavení vražedkyně a k jejímu předchozímu způsobu života. Důležitým faktorem pro vyměření trestu se stal motiv, a jak jsem již zmínila i způsob samotné vraždy.⁷⁷

V trestním zákoníku z roku 1852 je uvedeno, že pokud se zločin infanticidium vykonal na manželském dítěti, pachatelce hrozil trest těžkého žaláře až na doživotí. Pokud se nejednalo o manželské dítě, byl pachatelce vyměřen trest v podobě těžkého žaláře od deseti do dvaceti let.⁷⁸ V praxi to ale fungovalo jinak. Od 50. let 19. století se ukládaly tresty žaláře

⁷⁴ VELKOVÁ, Alice. *Dítě jako oběť. Vraždy dětí spáchané jejich matkami ve 2. polovině 19. století*. In *Od početí ke školní brašně*. Pardubice, 2008, s. 147 - 164. s. 151 - 154.

⁷⁵ Východočeské muzeum v Pardubicích. *Noviny Pernštýn*. 3. září 1884, č. 71.

⁷⁶ TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. s. 318 - 319.

⁷⁷ VELKOVÁ, Alice. *Dítě jako oběť. Vraždy dětí spáchané jejich matkami ve 2. polovině 19. století*. In *Od početí ke školní brašně*. Pardubice, 2008, s. 147 - 164. s. 161.

⁷⁸ Obecný zákon trestní daný dne 27. května 1852. Hlava patnáctá. O vraždě a zabití. §139. s. 522.

v průměrné délce šesti let a čtyř měsíců. O dvacet let později byla časová hranice navýšena, a tudíž byly ženy a dívky odsouzeny v průměru na deset let a osm měsíců.⁷⁹

V roce 1887 byla k šestiletému těžkému žaláři odsouzena Kateřina Růžičková, služka z Pardubic. Byla podezřelá, že po porodu svého nemanželského dítěte jej zabila a tělíčko ukryla. U soudu vyšlo najevo, že si během své služby udělala známost s čeledínem Josefem Klimplem, se kterým krátce nato otěhotněla. V přípravném vyšetřování Růžičková vypověděla, že dne 11. listopadu v noci začala rodit a že dítě se již narodilo mrtvé. Proto se rozhodla ho dát pod peřinu do postele a druhý den ho zabalila a dala „*na stříšku od kleplu*“, kde ho druhého dne našla jiná služka Marie Pinkasová. Během hlavního líčení u soudu změnila Kateřina Růžičková svou výpověď a uvedla, že se dítě narodilo živé, ale že během porodu, kdy rodila sama na posteli, si pomáhala tím, že dítě uchopila za hlavičku a za krček a vytáhla ho ze sebe. Následkem toho si myslela, že dítěti poranila krk a chtěla ho zabalit do sukně, ale novorozeně jí vypadlo z rukou a spadlo na zem. Dítě poté neprojevovalo známky života, a proto jej zabalila a schovala pod peřinu do postele. Soudní lékaři, kterým byla nařízena soudní pitva novorozeněte, našli, že dítě bylo novorozené, donošené a při porodu živé. Také zjistili, že dítě zemřelo násilnou smrtí, kdy se tlakem na krk udusilo, tudíž vyloučili, že by zemřelo pádem na zem, jak uvedla při své výpovědi Růžičková. Dvanáctičlenná porota se deseti hlasy shodla na vině odsouzené Růžičkové a podle §139 uznána zločinem zavraždění dítěte a odsouzena na 6 let těžkého žaláře.⁸⁰

⁷⁹ VELKOVÁ, Alice. *Dítě jako oběť. Vraždy dětí spáchané jejich matkami ve 2. polovině 19. století*. In Od početí ke školní brašně. Pardubice, 2008, s. 147 - 164. s. 161.

⁸⁰ Východočeské muzeum v Pardubicích. *Noviny Pernštýn*. 16. února 1887, č. 14.

Vražda

Asi nejhorším zločinem, kterého se mohli dopustit mladiství pachatelé, je podle mého názoru vražda. V Obecním zákoně trestním daným dne 27. května 1852, je přesně definováno, že zločinu vraždy se dopustí člověk, který jinému člověku ublíží s úmyslem ho usmrтит. Také se zde kategorizuje zločin vraždy, a to na vraždu úkladnou, která je jedem nebo jiným potupným způsobem vykonána, loupežnou vraždu, vraždu zjednanou, kde si pachatel najal jiného člověka, aby vykonal vraždu za něj a vraždu prostou. V §136 se můžeme dočíst, že za vraždu hrozil odsouzenému trest smrti.⁸¹ Velmi často se také stávalo, obzvláště v opilosti nebo hádce, že se při bitce smrtelně zranil člověk. I na tento zločin poukazuje trestní zákoník z roku 1852, kdy není tento čin klasifikován jako vražda, nýbrž zabití.⁸²

26. června roku 1881 vjel malý školák koněm do dětí, které se koupaly v Labi, a na následky těžkého zranění jeden z malých chlapců zemřel.⁸³

O týden později vyšel v pardubických novinách článek, v němž se uvádí jak čeledín Václav Wilém trpěl nenávisť k 18letému Václavu Opočenskému. Když si to s ním chtěl vyříkat a vyjasnit, donesl do jejich společného pokoje nabitou bambitku a položil ji na stolec vedle spícího Opočenského. Ten, jak se převalil na druhý bok, lehl na kohoutek bambitky a sám se zastřelil. Okamžitě po výstřelu byli přivoláni četníci a Wilém byl dopraven k okresnímu soudu a vzat do vazby.⁸⁴

5. ledna roku 1884. Václav Brouček, osmnácti letý syn chalupníka Jana Broučka, měl se svým otcem toho dne slovní rozepři. Nedorozumění se zvrhlo v hádku, při které Václav zvedl ze země těžký kamen a vrhl ho na svého otce. Toho kámen strefil do hlavy a smrtelně ho zranil. Otec chvíli vrávoral a poté se složil mrtvý k zemi. Komise od okresního soudu, která zasahovala na místě, zatkla syna Václava a zavedla s ním vyšetřování pro zločin zabití.⁸⁵ Později s ním byl zahájen soudní proces, v němž vyšly napovrch okolnosti, za kterých se trestný čin odehrál. V soudním přelíčení vyšlo najevo, že chalupník Jan Brouček měl problém se svým hospodářstvím. Nedařilo se mu a ani v rodinném zázemí neměl příležitosti k radosti.

Když se mu práce na svém poli několikrát za sebou nevyvedla a „*neurodilo se*“ začal Jan Brouček pracovat jako nádeník za nepatrnou mzdu u svých sousedů. Přestože byl starý a

⁸¹ Obecný zákon trestní daný dne 27. května 1852. Hlava patnáctá. O vraždě a zabití. §134-136. s. 521-522.

⁸² Tamtéž, §140. s. 522.

⁸³ Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 2. července 1881.

⁸⁴ Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 6. července 1881.

⁸⁵ Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 12. ledna 1884.

byla na něj vidět únava, sousedé si Jana vychvalovali za jeho pracovitost. Spolu s ním někdy také pracoval jeho osmnácti letý syn Václav. Právě na něho si sousedé stěžovali nejvíce. Byl prý pravým opakem svého otce. Václav byl panovačný, tvrdohlavý, ne příliš chytrý. Sice měl velmi svalnatou postavu, avšak k práci se neměl. Sice nepracoval s otcem pravidelně, ale kdyby nebylo Jana, jeho syn by snad nikdy nezačal pracovat. Dne 5. ledna tohoto roku sekali Jan se svým synem Václavem na rybníku led, pro hostinského Krpata, který byl také na rybníku přítomen. Zvonilo právě poledne, a proto oba dva položili nástroje a začali se chystat domů. Hostinský řekl Václavovi, ať odnese nástroje zpátky do hostince. Ten mu odpověděl *„pokud jsem na ledě, jsem nádeníkem, když ale uplynula doba práce, jsem pánem a nikdo nemá mi co poroučeti“*. Na to mu bylo odpovězeno, že je-li pánem, tak ať odpoledne zůstane doma, že pána k práci potřebovat nebude a dal mladému Václavovi výpověď. Otec domluvil synovi a odpoledne pracoval na ledě sám. Když ale po práci přišel domů, strhla se mezi otcem a synem velká hádka, při které Václav uchopil kámen a začal na otce rvát *„Himmel Herrgott! otče, budete-li křičeti, dám vám kamenem!“* Otec chtěl hádku ukončit a odešel do vedlejší světnice. Syn zůstal v místnosti a sedl si na truhlu, do které začal mlátit pěstí. To otce znova rozzuřilo a vrátil se zpět ze světnice. Matka se oba dva snažila uklidnit a mladý Václav odešel z domu k přítoku v blízkosti bydliště. Otec ho následoval a vydal se za synem. Když ho otec doběhl, Václav před ním pozvolna ustupoval k zmrzlé vodě a stále v ruce držel velký kámen. Poté s ním udeřil otce do hlavy a ten se skácel na zmrzlou plochu, kde se pod ním prorazil led. Matka, která všemu přihlížela, začala společně se synem vytahovat otce z vody a odnesli ho společně do domu. Tam se jim na okamžik podařilo přivést otce k vědomí, ale po krátké chvíli na následky úderu do hlavy zemřel. Soudní přelíčení se odehrálo v Chrudimi. Na lavice obžalovaných seděl Václav Brouček s tupým výrazem ve tváři. Obžalován byl ze zločinu zabití, podle §140 trestního zákona, kdy mu hrozil trest těžkého žaláře na dobu od 10 do 20 let. Přesto odpovídal na soudcovy otázky krátce, a ani neprojevoval lítost nad tím, co spáchal. Jako svědkové byli předvoláni Barbora Rabová, která byla svědkem toho, jak Václav otce udeřil a hostinský Krpata. U soudu také vypovídali soudní znalci MUDr. Liebich a MUDr. Cibulka. Veřejným žalobcem se stal státní zástupce Grehs, obhájcem Dr. Pippich starší a soudcem p. Radl. Porota jednoznačně uznala Václava Broučka vinným ze zločinu zabití a vzhledem k polehčujícím okolnostem, mimo jiné se přihlíželo na věk pachatele, byl odsouzen k trestu těžkého žaláře na dobu 7 let. Pobyť ve vězení byl znepríjemněn o půst, který měl trvat 4 dny v roce a na výročí jeho trestného činu měl být na celý den zavřený v temné kobce. Také měl uhradit veškeré výdaje spojené se

soudním líčením. Po vyslyšení rozsudku Václav Brouček okamžitě nastoupil k výkonu trestu.⁸⁶

Řešení dětské kriminality

S prvním řešením v podobě instituce sloužící k nápravě tuláků a žebráků se můžeme setkat již v 17. století. Tyto ústavy nesly název donucovací pracovny a sloužily k převýchově líných a zahálkou zkažených lidí. Hlavním úkolem těchto pracoven bylo učinit z jedince společnosti prospěšného a pracovitého občana. Mezi současníky převládal názor, že se dospělý člověk poprvé setkává se zahálkou v dětství a proto vznikaly tyto ústavy v blízkosti porodnic, nalezinců a chorobinců.⁸⁷

Pro děti a mladistvé, kteří se dopustili závažnějšího zločinu či přestupku neexistovalo z počátku 19. století žádné specializované zařízení. Proto byli zařazováni do věznic s dospělými pachateli. V praxi to znamenalo, že děti a dospělí jsou každý den, kdy pracují a každou noc, kdy odpočívají pohromadě. Právě proto byl kladem velký důraz na zřízení nových ústavů pečujících jen o děti a mládež, neboť se ve společnosti dospělých kriminálních, učily zdokonalování zločinů. Tyto ústavy neměly za úkol převýchovu mladistvého, jejich cílem bylo zbavit člověka svobody a tím ho zastrašit před další kriminální činností. Proto se ve většině případů stávalo, že pokud mladiství byl propuštěn z nápravného zařízení, ihned po propuštění se dopustil trestné činnosti, které ho naučili dospělí spoluvězni.⁸⁸

O nutnosti zřízení polepšovacích ústavů se také můžeme dočíst v práci Ochrana chudé a opuštěné mládeže od Marie Červenkové-Riegrové. Uvádí, že roku 1883 bylo v Čechách odsouzeno za zločin či přestupek 95 nedospělců a na Moravě pak 73. Tito mladiství zločinci měli být dáni do polepšoven, ovšem pokud v té době zde žádné takovéto ústavy nebyly, nemohlo být toto opatření uskutečněno.⁸⁹

Na druhou stranu, v Čechách na konci 19. století byly zřizovány spolky pro mladistvé. Tyto spolky zřizovaly dílny při sirotčincích a internátech, kde dohlížely na mravní ochranu

⁸⁶ Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 20. února 1884.

⁸⁷ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. s. 167.

⁸⁸ HEVERA, Čeněk. *Vězeňství a ústavy dobročinné*. Pardubice, 1882. VČM, s. 24.

⁸⁹ ČERVENKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Ochrana chudé a opuštěné mládeže*. Praha, 1887. s. 285.

dítěte.⁹⁰ Ovšem do těchto spolků docházely děti dobrovolně a tak pro děti od čtrnácti let zde neexistovala žádná péče, která by je uchránila před mravně zkaženou společností. Jediné, co bylo pro děti školou odrostlé, byla pokračovací škola pro chlapce, kde se mohli dále vzdělávat.

Pro dívky zde neexistovalo žádné zázemí.⁹¹ Proto se také stávalo, že se většina chudých a školou odrostlých dívek uchýlovalo za prací do Prahy, kde neznaly poměry ve velkém městě. Velmi často hledaly práci a střechu nad hlavou v nevábných hospodách, kde se snáz staly buď obětí, nebo po „zdomácnění“ pachatelkami trestného činu.⁹² Lze tedy s jistotou říci, že pokud v českých zemích neexistovalo mravní zázemí pro děti vycházející školu ve věku čtrnácti let, kdy mravní vychování nemohli zajistit sami rodiče, vzrůstala dětská kriminalita. Největší ohroženou skupinou bývaly děti nemanželské. Jejich rodinné poměry mnohdy nebyly příliš příznivé a proto „čím více zločinných otců a matek – tím smutnější mravní poměry v rodinách.“⁹³ O tom svědčí i údaj z roku 1874, kdy bylo pro zločin tuláctví zatčeno 11 732 osob, a roku 1881 se počet zvýšil na 20 098 osob. Proto není pochyb, jaký to mělo dopad na nedostatečné vychování dětí.⁹⁴

První myšlenky o vzniku převýchovných a nápravných ústavech pro děti a mládež, spadají až do 2. poloviny 19. století, kdy se první ústavy objevují v Anglii, Německu a ve Francii.⁹⁵ V Českých zemích byl až roku 1873 zaveden zákon proti „zahalečům a tulákům“, který ustanovil, že pachatelé trestného činu mladších osmnácti let, kteří se pro svůj nízký věk dopustili pouze přestupku, měli být posíláni do tzv. „napravoven.“ Přesto tento zákon nenařizoval vznik specializovaných převýchovných ústavů pro děti a mladistvé.⁹⁶

Změna přišla s rokem 1885, kdy byl 24. května 1885 vydán zákon „*O donucovacích pracovnách a polepšovných.*“⁹⁷ O přijetí mladistvého pachatele do polepšovny rozhodoval trestní soud. Ten nařídil přijetí odsouzeného mladistvého k pobytu v ústavu, kdy docílil k závěru, že jiný prostředek, jímž by se zabránilo v jeho kriminálním chování, neexistuje.⁹⁸

⁹⁰ ČERVINKOVÁ – RIEGROVÁ Marie. Ochrana chudé mládeže škole odrostlé. *Přednáška paní Marie Červinkové-Riegrové v Občanské besedě na Smíchově dne 8. prosince 1887.*, 1888. s. 19.

⁹¹ Tamtéž, s. 33.

⁹² Tamtéž, s. 38.

⁹³ ČERVINKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Ochrana chudé a opuštěné mládeže.*, s. 286.

⁹⁴ Tamtéž, s. 290.

⁹⁵ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvětenství do roku 1914.* s. 169.

⁹⁶ Tamtéž, s. 170.

⁹⁷ Zákon daný dne 24. května 1885, o donucovacích pracovnách a polepšovacích ústavech.

⁹⁸ Tamtéž, §8.

V polepšovacím ústavu měl být držen chovanec do doby, než přesáhl dvacátého roku svého života.⁹⁹

Vznik nápravných zařízení

Před samotným vznikem donucovacích pracoven a polepšoven se především bral ohled na budoucí polohu tohoto zařízení. Důležitým aspektem pro vznik samotného nápravného ústavu byla hlavně dostupnost (nádraží, silnice, cesty apod.). Také se musel nacházet v blízkosti zdravotnického zařízení, policejní stanice a železnice. Důležitou podmínkou byla také přítomnost pitné a užitkové vody z hygienických důvodů. Pokud se jednalo o vznik donucovacích pracoven pro mladistvé, bylo zapotřebí levného materiálu na stavbu hlavních budov, neboť takové pracovny byly určeny pro 100 – 200 chovanců. Také musela být v blízkosti donucovacích pracoven a polepšoven možnost práce pro chovance ústavu. Pokud se jednalo o donucovací pracovny určené pro dospělé chovance, musela být zajištěna práce pro 250 až 300 káránců, načež, pokud by se jednalo o polepšovnu a tudíž o mladistvé zločince, musela být zajištěna stálá práce pro celou kapacitu ústavu, tedy jak jsem již zmínila pro 100 až 200 mladistvých. Preferovala se práce v přírodě, která tak zajistila tvrdou práci pro dostatečně velkou skupiny chovanců na mnoho měsíců až roků. Na pracující dohlíželi většinou zaměstnanci ústavu. Nebylo žádoucí, aby se káránci, ať už dospělí nebo mladiství zabývali běžnou činností, naopak, čím těžší práce, tím líp. Mezi tyto práce spadaly například výstavba inženýrských sítí, vykácení lesů, práce na dlouholetých stavbách apod. Aby se ušetřilo, bylo velmi běžné, že se hledaly objekty ke koupi, většinou rozsáhlé statky nebo hospodářství, bývalé věznice, zámky, továrny a kasárna. Tam se nemuselo stavět a tudíž, nebyl vznik ústavu tolik finančně náročný. Nebylo výjimkou, že některá města sama nabízela ke koupi rozsáhlá stavení a tím si zajistila finanční prostředky, prostřednictvím pronájmu nemovitosti nebo ze samotného prodeje.¹⁰⁰

Roku 1886 se do výběrového řízení pro stavbu nové donucovací pracovny a polepšovny pro východní Čechy přihlásilo město Pardubice. Město nabízelo práci pro velký počet chovanců pro regulaci Labe a meliorační práce. Tudíž bylo vhodným místem na zřízení donucovací pracovny pro dospělé. Také se přihlásilo město Dobruška, které nabízelo 10.000 zlatých jako příspěvek na stavbu nové budovy polepšovny nebo donucovací pracovny.

⁹⁹ Tamtéž, §14.

¹⁰⁰ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zřizování donucovacích pracoven 1884-1889, kart. 9902.

Na rozdíl od těžké práce v Pardubicích, zastupitelé města Dobrušky nabízeli práci na polích a v zemědělství, a proto bylo město vhodným kandidátem na zřízení polepšovny pro mladistvé, neboť zde nebyla příležitost pro těžkou práci dospělých chovanců.¹⁰¹

Pro kriminální mládež byly v Českých zemích zřízeny tři zemské polepšovny: V Králíkách, v Opatovicích a v Kostomlatech. Pro mravně ohrožené mladistvé byla v Praze zřízena Vychovatelna král. hl. města Prahy, založená roku 1896. O pár let dříve, v roce 1884 byla založena vychovatelna arcivévodkyně Alžběty na Vinohradech. Dále pak následovalo založení Chlapecké výchovny České zemské komise pro ochranu mládeže roku 1911 a Výchovny pro děti mravně vadné v Jilemnici roku 1913.¹⁰² Ta hned po svém vzniku měla 23 chovanců, z toho 22 chlapců a 1 dívku. V roce 1910 se v Hradci Králové zakládá Výchovna pro chlapce *lehce abnormální*, která měla kapacitu 51 chovanců.¹⁰³ Do vychovatelny v Hradci Králové byly umisťovány děti, které byly tělesně nebo mentálně zaostalé a také normální děti, které byly pouze mravně vadné. Převýchovný ústav byl určen pro osmi až čtrnáctileté chlapce, kteří svou přítomností v ústavu byli připravováni na svůj budoucí život. Také je to jeden z prvních ústavů, u kterého byla zřízena pomocná škola, kde byla výuka přizpůsobena možnostem dětí.¹⁰⁴ Královská česká zemská polepšovna v Králíkách měla kapacitu pro 140 chovanců ve věku od šesti do čtrnácti let. V Opatovicích pro 200 chovanců od čtrnácti do osmnácti let a polepšovna v Kostomlatech pro dívky, měla možnost přijmout 23 chovankyň ve věku od šesti do šestnácti let. Vychovatelna král. hl. města Prahy byla zřízena pro 72 kárenců ve věku od deseti do osmnácti let a přijímali se chlapci, u kterých byla zanedbána výchova a byli zcela opuštěni. Roku 1896 založili manželé Olivovi v Říčanech vychovatelnu, kde z počátku brali chlapce a dívky ve věku do deseti let. Poté byly v jejich ústavu pouze opuštěné děti křesťanských rodičů.¹⁰⁵

Vznik polepšovny v Kostomlatech

Zpočátku vzniku převýchovných ústavů, byla snaha o rozdělení kriminálních dětí podle jejich pohlaví. Proto měl v Řepích při ženské věznici vzniknout i převýchovný ústav pro dívky nižšího věku. Také krátce poté vznikla v Českých zemích jako první zemská polepšovna v Kostomlatech pod Milešovkou, určená pro chlapce. Budova polepšovnicího

¹⁰¹ Tamtéž.

¹⁰² FOUSTKA, Břetislav. *Péče o dítě: sociální postavení evropské mládeže a její ochrana*. s. 48.

¹⁰³ Tamtéž, s. 55.

¹⁰⁴ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. s. 177.

¹⁰⁵ FOUSTKA, Břetislav. *Péče o dítě: sociální postavení evropské mládeže a její ochrana*., s. 57.

ústavu byla v pronajatém zámku, ze kterého těžilo město. Kapacita nově vzniklého ústavu bylo 100 míst a také byla při polepšovně založena donucovací pracovna pro dospělé pachatele. Převýchovní ústav začal plně pracovat v roce 1888 a již první rok po svém založení přibývalo stížností na nedostatečnou kapacitu budovy a přelidnění polepšovny. Po menších architektonických úpravách, byli chovanci rozděleni do dvou skupin podle svého věku tak, aby starší děti nemohly svým špatným chováním ovlivňovat převýchovu mladších dětí. Po nějaké době se ale polepšovna zaměřila výhradně na převýchovu dívek a proto byla potřeba vzniku dalších polepšoven nevyhnutelná.¹⁰⁶

Vznik polepšovny v Králíkách

Zřízení zemské polepšovny v Králíkách se datuje rokem 1898, kdy sloužila pro chlapce do věku čtrnácti let. Polepšovna byla vybudována v bývalém klášteře a byla zakoupena za 75 000 zlatých. Do polepšovny v Králíkách byli převezeni mladší chovanci z Opatovického ústavu ve věku od sedmi do čtrnácti let. Před samotným založením navštívil budoucí správce ústavu několik podobných zařízení jak v Českých zemích, tak i v zahraničí a tím také získal představu o chodu nově založené polepšovny.¹⁰⁷

V další části práce, bych se poněkud podrobněji zaměřila na polepšovnu v Opatovicích nad Labem a demonstrovala bych chod takového zařízení na tomto konkrétním příkladu. Na začátek si však dovoluji jen krátce představit stručnou historii obce a objektu cukrovaru, který s polepšovnou velmi úzce souvisí.

Opatovice nad Labem

Obec Opatovice nad Labem se nachází na pravém břehu Labe na začátku Polabské nížiny, v nadmořské výšce 224 m. Zároveň leží mezi dvěma krajskými městy, a to Pardubicemi a Hradcem Králové. Vznikla zároveň se založením Opatovického kláštera již v roce 1073. Ve svém historickém vývoji získala obec svůj charakteristický protáhlý tvar podél Labe. V 16. stol. patřila obec pod správu pánů z Pernštejna, kdy zaznamenala období rozkvětu. V 18. stol. zde stojí již 51 domů a ve století 19tém již 66 domů s 545 obyvateli.

V roce 1870 byl v Opatovicích vystavěn první větší průmyslový objekt, v rámci zprůmyslování Pardubicka a to cukrovar. Měl dokonce svou vlastní přípojku k železnici. Tudíž se jednalo o celkem velký podnik. V důsledku krachu na vídeňské burze ovšem

¹⁰⁶ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. s. 180.

¹⁰⁷ Tamtéž, s. 182.

cukrovar po dvaceti letech ukončil svou činnost a v jeho areálu byla vybudována Zemská vychovatelna.

Historie obce dále pokračuje obdobím první a druhé světové války, kdy v místě vzniká dalších 210 domů a téměř 1400 obyvatel. Existence polepšovny umožnila dokončit proces z konce 19. stol., kdy se měla z původně zemědělské osady, stát obchodně průmyslová oblast s celkem bohatým kulturním životem.

Zemská vychovatelna zde fungovala do roku 1951, kdy prostory převzala armáda, která zde sídlila až do sametové revoluce. Po roce 1989 objekt patří stále ještě armádě, která jej prodala obci až v roce 2000.¹⁰⁸

Vznik polepšovny v Opatovicích nad Labem

Jak se vůbec Zemský výbor království českého dozvěděl o možnosti koupě bývalého cukrovaru v Opatovicích? Dne 27. května roku 1889 obdržel Zemský výbor dopis, ve kterém se uvádělo, že se majitelé cukrovaru rozhodli prodat tuto nemovitost. Dopis napsal Okresní výbor v Pardubicích. Podotkl ale, že pokud by měl Zemský výbor o koupi zájem, dovoluje si „*poznámenati, bližší vysvětlení podá správa akciového cukrovaru v Pardubicích, a že s věcí touto prodlévati nelze, an se i jiní kupci o koupi tu hlásí*“!¹⁰⁹

Samotnému vzniku polepšovny v Opatovicích předcházely značné problémy. Dne 7. července roku 1889 byla provedena technická kontrola bývalého cukrovaru v Opatovicích. V dopise, sepsaným vrchním zemským inženýrem se uvádí, že objekt, který zemský výbor hodlal zakoupit za 30 000 zlatých je sice vhodné místo pro založení polepšovny, ale objekt byl ve špatném technickém stavu a bylo nutné provést i několik úprav zdiva, kvůli rozšíření místností pro více lůžek. Tedy i rozšíření pokojů (ložnic). Cukrovar byl rozdělen na několik částí. Suterén, přízemí a jednotlivá patra. V suterénu bylo několik místností, které se měly využít jako toalety, koupelna, místnost pro dozorce, místnosti pro vazbu a samovazbu, dílnu, skladiště, zásobárny, velkou sušírnu, mandlovnu, prádelnu, prostor pro palivo a slámu.

Sociální zařízení byla vyhovující a nepotřebovala žádné větší úpravy. Místnost pro dozorce měla sloužit pro 8 lidí. Samovazba zde měla být jedna a dvě místnosti pro vazbu.

¹⁰⁸ KRACÍK, Martin. Historie obce Opatovice n. Labem [online]. 2016 [cit.11.5.2016]. Dostupné z: <http://www.opatovicenadlabem.cz/historie>.

¹⁰⁹ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice - zřízení, kart. 9944.

K dílně navazovalo i skladiště. Sušárna, mandlovna a prádelna měla vzniknout místo bývalé řepárny. Bez větších úprav se také zdála být jídelna, kam se mělo vejít nejméně 80 osob. Celý suterén byl opatřen schodišti.

V přízemí se nacházela dvě oddělení oddělena chodbou. V levé části měla být místnost pro dozorce a 9 ložnic po 5 postelích. Dohromady tedy 45 lůžek. Zároveň byl prostor vybaven toaletami. Zde nebylo potřeba žádných větších úprav. V pravé části pak další místnost pro dozorce, nemocnice, další sociální zařízení, dílna a sklad. Počítalo se i s propojením obou částí, kde by vznikly dílny. V nemocnici měly být 2 pokoje po 6 postelích a jeden pokoj pro separaci. Dále pak lázně a sprchy. Nedílnou součástí nemocnice, měl být i pokoj pro lékaře, resp. ordinace.

V prvním patře měly být umístěny místnosti pro dozorce, ložnice pro chovance, prostor pro výuku, místnost pro učební pomůcky, toalety, několik pracoven a další větší prostranství pro případnou novou výstavbu dalších pracoven, dílen či pokojů. Celkem zde mělo být místo pro 105 postelí, 6 dílen a 2 velké školní místnosti. Počítalo se i s další jídelnou. Podle vrchního inženýra vše záleželo na adaptaci prostoru. Pokud by se adaptovalo i další křídlo prvního patra, dalo by se počítat s dalšími 5 ložnicemi s 58 postelemi.

V bývalém cukrovaru se nacházel veliký dvůr s budovou (bývalé kasárna), kde kdysi bývaly i kanceláře. Zde měly být vystavěny byty pro 2 úředníky a úřadovny. Budova nevyžadovala žádné větší opravy. V jedné z místností v domě se měl nalézat i byt vrátného. Nedílnou součástí zařízení měla být bezpochyby i umrlčí komora a pitevna. Ta se měla vybudovat v přízemí této budovy. Na dvorku potom různé kůlny pro nářadí a studna s pumpou.

Pro prostory káránců mělo být využito stavení vysoké až 10 metrů. Problém byl ale s komínem, který si bývalý cukrovar nechal postavit v pozdější době. Ten se měl podle zemského inženýra zbourat. Stejně tak i malé přístavby, které bránily pronikání slunce do hlavní budovy.

Celý prostor byl ohrazen zdí, která nevyžadovala větších oprav. Komplex měřil 434,4m². K cukrovaru také patřilo pole o celkové rozloze 7 hektarů.¹¹⁰ Od nádraží sem vedla samostatná kolej. Ta měla být využita jako případný zdroj peněz pro opravy, pokud by se jako

¹¹⁰ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice - zřízení, kart. 9944.

staré železo odevzdala do sběrného dvora.¹¹¹ Vrchní zemský inženýr také spočítal, kolik by musel, zemský výbor zaplatil za opravy budov a zřízení sociálního zázemí pro mladé kárance. Adaptace budov, kanceláří a opravy závad by vyžadovala skutečný náklad 72 000 zlatých.¹¹²

Jelikož ani plány, které mu byly před samotnou kontrolou dodány, neodpovídaly skutečnosti, nebyl z jeho strany vyjádřen souhlas k zakoupení bývalého cukrovaru. Nařídil, aby technické oddělení vytvořilo nové plány pro adaptaci cukrovaru.¹¹³

Dne 20. října stejného roku byla provedena druhá kontrola prostor bývalého cukrovaru. Ve zprávě pro Zemský výbor se uvádí opět přesný popis pozemku a budov, které patřily k cukrovaru. Návrh dozorujícího inženýra byl takový, že se prvně přizpůsobí 4 hlavní budovy. V jedné z těchto budov měla být umístěna dílna pro kárance, samovazba, a sociální zařízení. V další pak kuchyně s jídelnou a umývárna s toaletami. Také již od začátku zde měla být zřízena místnost pro dozorce. Budoucí ložnice kárenců měly být podle plánu umístěny v různých budovách a tím se mohla kapacita budoucí polepšovny zvednout až na 163 kárenců.

Po dlouhých jednáních, kterým předcházelo nekonečné přetahování mezi majitelem cukrovaru a budoucím majitelem kvůli konečné výši sumy peněz, byl 2. dubna roku 1890 zakoupen cukrovar za 102 000 zlatých. Náklady se ale měly snížit prací dospělých vězňů z donucovací pracovny v Pardubicích, která touto dobou byla již v provozu.¹¹⁴

Každá polepšovna založená koncem 19. století v Českých zemích měla svá pravidla. V nich bylo jasně uvedeno, jak se mají kárance, kteří jsou do těchto ústavů zařazeni chovat. Stejně tak byla i příručka pro dozorce. Tam bylo uvedeno, jak se mají ke svým svěřencům chovat.

Život v polepšovňách (přijímání chovanců)

Hlavním cílem královské české zemské polepšovny bylo starání se o své svěřence ve věku od 6 do 14 let. V některých případech se horní hranice věku pohybovala kolem 18tého roku. Polepšovny měly za úkol dohlížet na mravní a náboženskou výchovu a měly sjednat nápravu společenského chování kárenců. Tím jim měla také zajistit vyučení se v řemeslu nebo v jiném oboru, které by odpovídalo jejich možnostem a tím se v pozdějším věku živit a být tak společnosti prospěšný. V zemské polepšovně mohl skončit každý

¹¹¹ Tamtéž.

¹¹² ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice - zřízení, kart. 9944.

¹¹³ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice - zřízení, kart. 9944.

¹¹⁴ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice - zřízení, kart. 9944.

nedospělý pachatel, který se dopustil trestného činu a pro svůj nízký věk mohl být souzen pouze za přestupek. V takovém případě soud společně s rozsudkem vyslovil také rozhodnutí, že se pachatel může umístit do polepšovacieho ústavu. Také se zde mohl ocitnout mladík, u něhož byla prokazatelně zanedbána rodinná výchova nebo na návrh jeho zákonného zástupce.¹¹⁵ Hned při nástupu svěřence do polepšovny byl podroben důkladné tělesné prohlídce. Mnohdy dosti nepříjemné. Pokud měl u sebe nějaké peníze nebo cenné věci a šaty, vše musel odevzdat řediteli ústavu. Peníze a cennosti byly uloženy v kanceláři ředitele pod evidenčním číslem a šaty, pokud byly zachovalé a nebyly nijak poničené, byly důkladně vyčištěny a dezinfikovány. Šaty, které nevyhovovaly, byly neprodleně spáleny. Nově příchozí se také musel ihned vysprchovat a byly mu ostříhány vlasy nakrátko. Také byl vyfotografován a na každého byl při nástupu do ústavu vypracován znalecký posudek ohledně jeho chování. Katoličtí chovanci měli o nedělích a církevních svátcích, zvláště pak v den jmenin a narozenin císaře a císařovny, službu v domácí kapli. Zpívali náboženské písně a modlitby. Od těchto povinností byli ušetřeni pouze těžce nemocní. Chovanci ostatních vyznání byli v této době zavřeni ve svých pracovnách pod dohledem dozorce. Pokud i oni slavili v rámci svého náboženství nějaký svátek, a dovolili to místní poměry, mohli i tito káránci pod dohledem na bohoslužbu.¹¹⁶

Povinností chovanců bylo přátelské, vlídné a snášenlivé chování k sobě samotným a ke svému okolí. Pokud byli pohromadě, měli se vyvarovat hluku a hlasitému pokřikování. Nemravné řeči, vypravování o spáchaných trestných činech, hádky, rvačky a nadávání ostatním byly přísně trestány. Káránci měli nařízeno se při jakékoli situaci chovat slušně a klidně. Nesměli hulákat na ostatní, pobíhat po chodbách, lézt do oken, strkat se navzájem. Za tyto prohřešky je čekat trest.¹¹⁷

Koncem roku 1883 se v zemské polepšovně v Opatovicích nad Labem nacházelo 152 káránců, z toho 7 jich bylo nezletilých. Skoro většina z nich byla do ústavu dodána za tuláctví. Našli se ale i tací, kteří byli do polepšovny přijati za urážku na cti a jeden se dopustil urážky veličentstva.¹¹⁸ O rok později, tedy v roce 1884 se v polepšovně nacházelo 127 mladíků, z nichž 10 bylo nezletilých. I v tomto roce byl velký počet mladých tuláků,

¹¹⁵ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káránci, kart. 9954, Stanovy, s.1.

¹¹⁶ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káránci, kart. 9954, Domácí řád, s. 3.

¹¹⁷ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káránci, kart. 9954, Domácí řád, s. 4.

¹¹⁸ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káránci, kart. 9954, Statistika káránců koncem roku 1883.

ale oproti loňskému roku vzrostl počet násilníků. Bylo jich celkem 14 a tedy o 10 více.¹¹⁹ Objevovaly se ale i případy, kdy byli do polepšovny v Opatovicích dodáni provinilci na velmi krátkou dobu. Takovýto případ se stal roku 1903, kdy 29. září přišli chovanci Jan Pilař a František Kašpar. Podle rozhodnutí c. k. krajského soudu v Jičíně a v Hradci Králové, byli za zločin krádeže odsouzeni ke 14 dnům pro Pilaře a k 7 dnům pro Kašpara do oddělené místnosti Opatovické polepšovny. Zřejmě se jednalo o samovazbu. Jelikož má polepšovna sloužit k dlouhodobé převýchově a nápravě mladistvých provinilců, sepsal dne 6. října ředitel ústavu stížnost, ve které poukazoval na špatné rozhodnutí soudu. Podotkl také, aby soudy nezlehčovaly úlohu zemských polepšoven a nebraly je jako vězení pro mladistvé, nýbrž jako instituci sloužící k nápravě mladistvých zločinců.¹²⁰ Mladiství, kteří byli dodáni do polepšoven, nepocházeli jen z rozvrácených rodin a špatných poměrů.

Pro porovnání životní situace těchto mladých provinilců jsem si vybrala 4 mladíky, kteří byli posláni do polepšovny v Opatovicích. První se jmenoval Antonín Pleticha. Tehdy 16ti letý mladík, manželského původu pocházel z Kunratic. Do polepšovny se dostal po smrti své matky a po odsouzení otce za krádeže a žebrání.¹²¹ Druhým je již zmiňovaný Jan Pilař. V matričním záznamu je uvedena pouze jeho matka, Anna Pilařová, která pocházela z rodiny žebráků. V tomto případě je zcela jasné, že za chování chlapce, může sociální zařazení a postavení jeho rodiny a její vliv na jeho výchovu.¹²² 18ti letý Stanislav Strejl pocházel v Líšnici. Byl absolventem obchodní školy, ale dopustil se zpronevěry v obchodě. Přestože měl dobré rodinné poměry, stýkal se se špatnou společností. Posledním byl Jan Wišo. Student druhého ročníku vyšší obchodní akademie byl ve svých 18ti letech dodán do polepšovny v Opatovicích, neboť se během studia scházel s *lehkomyslnou a zhýralou společností*, která na něj měla negativní dopad.

Žádný z těchto mladých provinilců nebyl dříve soudně trestaný.¹²³

¹¹⁹ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káránci, kart. 9954, Statistika káránců koncem roku 1884.

¹²⁰ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Dodávání mladistvých, kart. 9945, Dopis z roku 1903 sepsaný ředitelem ústavu.

¹²¹ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Dodávání mladistvých, kart. 9945, Výkaz káránců z roku 1908.

¹²² Státní oblastní archiv Zámorsk, Sbírká matrik východočeského kraje, 1587-1949, ev. č. 8700, sign. 5-13, fol. 198, Farní úřad římskokatolické církve Bílá Třemešná, okr. Trutnov.

¹²³ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Dodávání mladistvých, kart. 9945, Výkaz káránců z roku 1908.

Roztřídění chovanců

Pro přijetí chovance do ústavu, bylo zapotřebí ho přidělit do určité skupiny (rodiny), podle jeho věku a mravní zanedbalosti. Tato skupina byla kromě vyučování, zaměstnání a pobytu ve společné ložnici pod nepřetržitou kontrolou dozorce. Za přidělení kárance do skupiny je zodpovědný ředitel ústavu, který vydal své rozhodnutí po zasedání domácí komise. Nový přírůstek do ústavu se tedy hned na začátku dostával do 3. skupiny a podle svého chování může postupovat až do skupiny číslo 1.¹²⁴ Pokud se ale dopustí nějakého skutku proti domácímu řádu a bude potrestán, mohl by podle závažnosti, sestoupit do nižší skupinové třídy. Aby byli chovanci více motivováni k lepším výsledkům, mohli si za dobře odvedenou práci vydělat i nějaké peníze. Výše výdělku závisela, k jaké skupinové třídě patří. Chovanec ve 3. třídě si mohl vydělat 4 haléře. Ve 2. třídě 8 haléřů a v 1. třídě to bylo až 12 haléřů denně.¹²⁵

Stravování v ústavu

Co se týče samotné přípravy jídla, preferovala se strava, která se vypěstovala přímo v ústavu. Součástí každé polepšovny byla i kuchyně s jídelnou, která chovancům, ale i dozorcům, sloužila ke každodenní potřebě. Velikost jednotlivé porce, byla přiměřená k věku a tělesné zdatnosti chovance a určoval ji zemský výbor. Denní strava se skládala ze snídaně, oběda a večeře. K tomu každý z chovanců dostal půl kilogramu černého chleba. Naopak pro choré až těžce nemocné chovance určoval velikost porce lékař po domluvě s ředitelem ústavu.¹²⁶

Vzdělávání v polepšovně

Podle zákona musela být pro chovance zajištěna povinná školní výuka v jejich mateřském jazyce. Ti, kteří byli starší čtrnácti let, mohli být z této povinné školní docházky osvobozeni, dodáním propouštěcího vysvědčení z obecné školy, kterou navštěvovali před svým zařazením do polepšovny. Mohli se ale účastnit dobrovolně výuky, kde si opakovali učivo s mladšími spolužáky, nebo se mohli vzdělávat po večerech v průmyslu a hospodářství. Učitelé těchto dětí se museli prokázat vysokou vzdělaností v oboru učitelství a způsobilostí pracovat s žáky z polepšoven. Výjimkou ale nebylo ani to, že do polepšovny docházeli i učitelé z obecních škol, kteří svou dlouholetou praxí dokázali zajistit potřebnou

¹²⁴ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Kárančí, kart. 9954, Stanovy, s. 6.

¹²⁵ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Kárančí, kart. 9954, Domácí řád, s. 7.

¹²⁶ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Kárančí, kart. 9954, Stanovy, s. 6.

vzdělanost chovanců, ale i velmi důležitý, respekt.¹²⁷ V letních měsících, kdy káránci chodili na polní práce, byla docházka do školy značně nižší. Žáci se vraceli pozdě večer, až kolem sedmé hodiny a proto byli z výuky omluveni. Velkou pozornost ovšem museli mít analfabeti, kteří měli s výukou značné problémy. Dozorce Labský v Opatovickém ústavu si 5. září 1902 stěžoval domácí komisi, že tito studenti neberou vzdělávání jako užitečnou činnost, nýbrž jako „*břemeno*.“¹²⁸

Do května roku 1904 navštěvovalo denní školu celkem 95 chovanců, z toho bylo 48 Němců a 47 Čechů. Starší káránci se vzdělávali v tzv. pokračující škole, kde se učili mimo jiného i kreslení. Zde se žáci měli naučit pracovat s kružítkem a pravítkem. V písemnictví se seznamovali s různými dokumenty, jako byly telegramy, úřední dopisy a jiné listiny. Nedílnou součástí pokračovací školy byla i výuka fyziky a čtení. Povinností školy při polepšovně, bylo zajištění základních vědomostí mladistvých, kteří na svobodě jen velmi zřídka, nebo vůbec, nenavštěvovali obecnou školu. Pro ty, kteří alespoň částečně uměli číst a psát měla škola zajistit další rozvoj jejich vědomostí a naučení se řemeslu, které by po propuštění z polepšovny mohli vykonávat. Jelikož vědomosti nově příchozích mladistvých byly velmi rozdílné, škola byla rozdělena na dvě části. Do první se zařadily děti bez jakéhokoliv vzdělání. Ve druhé části se vyučovalo podle osnov průmyslových škol. V obou případech se vyučovalo denně po dvou hodinách. Ob den se střídalo vyučování v češtině a v němčině. Dalo by se říci, že ve škole spadající pod polepšovnu měly děti zajištěnou lepší výuku, než ve školách působících na vesnicích. Důkazem by mohl být údaj v protokolu sepsaném 5. května 1904, kde se uvádí, že každý z chovanců má ročně 280 vyučovacích hodin. V ostatních školách je to pouze 210 hodin. Je zde také velký rozdíl v počtu žáků ve třídě. Zatímco v obyčejné škole bylo v jedné třídě přes 80 žáků, ve škole spadající pod polepšovnu jich bylo pouze 50.¹²⁹ To umožňovalo individuálnější přístup učitelů k jednotlivým žákům.

Pro představu přidávám i tabulku s údaji ohledně výše gramotnosti chovanců, kteří byli do polepšoven dodáni v letech 1899 a 1900. Tyto údaje jsem čerpala z práce Martiny Halířové.

¹²⁷ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káránci, kart. 9954, Stanovy, s. 3.

¹²⁸ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Dodávání mladistvých, kart. 9945, Protokol sepsaný dne 5. září 1902 v královské zemské polepšovně v Opatovicích nad Labem.

¹²⁹ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Dodávání mladistvých, kart. 9945, Protokol sepsaný dne 5. května 1904 v královské zemské polepšovně v Opatovicích na Labem.

	1899				1900			
	Opatovice	Kostomlaty	Králíky	Celkem	Opatovice	Kostomlaty	Králíky	celkem
Neuměli číst a psát	7	2	0	9	10	2	7	19
Uměli číst, psát ne	0	0	0	0	2	0	0	2
Umějí číst a psát	59	7	66	132	58	6	34	98
Vyšší vzdělání	0	0	0	0	0	0	0	0
celkem	66	9	66	141	70	8	41	119

130

Zaměstnání chovanců

Po školním vyučování se svěřenci museli zabývat prací. Zaměstnání, jeho druh a rozsah dané práce, určoval ředitel ústavu po domluvě se zemským výborem. Přihlíželo se na zdravotní stav a fyzické možnosti chovance. Káránci mohli pracovat v ústavu samotném při domácích pracích, mohli také pracovat v ústavní zahradě, ve školní dílně nebo pro cizího podnikatele mimo areál ústavu. Naopak nemohli vykonávat takovou činnost, která by znemožňovala jejich návrat do ústavu, a také nemohli pracovat pro řemeslníky. Bylo také velice důležité, aby byl denně chovanec při své práci alespoň chvíli na čerstvém vzduchu. Každý měl na daný den určitý plán a cíl práce, kterou musel každý chovanec splnit. Žádný z káránců neměl právo na mzdu, avšak pokud některý z chovanců plnil své zaměstnání a svěřené úkoly svědomitě a nad rámec očekávání, mohla mu být přidělena menší peněžní prémie. Tato prémie se ale nevyplácela dotyčnému na ruku, ale nechávala se u ředitele ústavu, který s penězi sám nakládal. Většinou se z těchto peněz hradily škody způsobené dotyčným svěřencem, nebo mohl ředitel ústavu povolit z těchto peněz koupit různých pamlsků a odměn při slavnostních příležitostech. Zcela zakázány byly odměny v podobě tabáku či alkoholických nápojů. I na tyto příležitostné nákupy dohlížel zemský výbor.¹³¹

¹³⁰ HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. S. 190.

¹³¹ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káránci, kart. 9954, Stanovy, s. 7.

Péče o nemocné a pohřby chovanců

V každé polepšovně a podobném ústavu musel být způsobilý lékař, kterého do této pozice jmenoval zemský výbor. Dohlížel na vstupní zdravotní prohlídky nových svěřenců a také na pravidelné zdravotní prohlídky ostatních káránců. V ústavu se také nacházely prostory, které sloužily výhradně k ošetřování nemocných chovanců. Pokud některý z obyvatel polepšovny trpěl závažnou infekční nemocí, jako byla například spála, neštovice, spalničky, záškrť, skvrnitý tyfus nebo břišní tyfus a úplavici, nebo měl ošetřující lékař jen podezření na některou z těchto nemocí, byl takto postižený chovanec izolován od ostatních v tak zvané „*isolační místnosti*“ a nesměl přijít do styku s nikým jiným než s ošetřujícím lékařem. Pouze v nejnaléhavějších případech mohl být mladistvý pacient převezen do nemocnice. Muselo se ale jednat například o operaci, která by přímo zachránila život svěřence, a tento zákrok nemohl být vykonán v „*ústavní nemocnici*“. Ovšem ústavní lékař musel co nejdříve o této skutečnosti informovat okresní politický úřad.¹³² Pokud některý z chovanců onemocněl nebo jeho kolega, musel to neprodleně nahlásit nejbližšímu dozorcí. Zatajení nebo předstírání nemoci bylo přísně trestané.¹³³

V krajních případech se mohlo stát, že svěřený pachatel v polepšovně podlehl své nemoci a náhle zemřel. V takovém případě ředitel ústavu nechal mrtvolu prohlédnout příslušným lékařem a nechal si od něj vypsát úmrtní list. Také o celé tragické situaci obeznámil pozůstalé příbuzné zemřelého, pokud chlapec ještě někoho takového měl. Ředitel vyrozuměl příslušný obecní úřad nebo duchovní úřad aby nachystaly hrob pro mladého nebožtíka. Mrtvé tělo se obléklo do černého obleku a uložilo se do obyčejné černé rakve. Pohřeb se odehrával velice rychle bez okázalostí spojený s posledním rozloučením. Pokud ale příbuzní zemřelého požádali o vydání těla a o uskutečnění vlastního pohřbu na své náklady bylo jim většinou vyhověno. Pouze v případě, kdy mladý chovanec zemřel na některou vážnou infekční nemoc, a hrozilo by nakažení živých lidí, se požadavkům příbuzných nevyhovovalo. Náklady na pohřeb byly placeny z prémie chovanců za odvedenou práci. Pokud tyto finanční prostředky nestačily, mohl ředitel ústavu vymáhat zbytek peněz po příbuzných zemřelého nebo od domovské obce.¹³⁴

Opatovický ústav se neobešel i od celkem závažných tragédií. Dne 29. května roku 1900 chovanec Ferdinand Košťál, zde spáchal sebevraždu. Celá věc se řešila výsledkem

¹³² Tamtéž, s. 4.

¹³³ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káránci, kart. 9954, Domácí řád, s. 7.

¹³⁴ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káránci, kart. 9954, Stanovy, s. 4.

dozorců a kontrolou, kterou provedl rada zemského výboru Krticzka. K dispozici máme protokol sepsaný 12. června téhož roku, kdy se vyslyšeli dozorcí, kteří měli v den Košťálovi sebevraždy službu. Dozorce Josef Soukal vypověděl, že kolem 10té hodiny předvedl Košťála spolu s Šimkem k dozorcí Sukovi s tím, že chlapci byli přistiženi při krádeži vojtešky. Chlapcům byly odebrány všechny osobní věci a byli zavřeni do samostatných cel. Mezi touto dobou se dozorcí prostrídali ve službě a kolem 13té hodiny dozorce Voříšek upozornil kolegu Soukupa na Košťálovu sebevraždu. Voříšek vypověděl, že kolem půl jedné šel zkontrolovat vězení. Když otevřel okénko na dveřích, uviděl, jak káranec stojí pod oknem a jakoby spí. Po otevření dveří ovšem zjistil, že se Košťál oběsil. Na základě důkladného šetření byla sebevražda brána jako nešťastná událost, za kterou nenesou dozorcí vinu.¹³⁵

Na začátku roku 1901 vypukla v Opatovické polepšovně epidemie chřipky. Na vážnosti celé situace přispělo i to, že za den onemocnělo až 40 chovanců. Podle dozorcujícího lékaře nevypukla epidemie přímo v polepšovně. Chřipkou onemocnělo i několik lidí z vedlejší vesnice a proto se doktor domníval, že se nemoc rozšířila vzduchem. U všech nemocných probíhala nemoc jako obvykle. Jen u jednoho vypukla v zánět mozkových blan, který na toto onemocnění zemřel. Situace byla natolik vážná, že do polepšovny přijel i okresní lékař, který zařídil okamžitou izolaci nemocných od zdravých chovanců. Zakázal jakékoliv návštěvy a nařídil okamžitou dezinfekci prostor. Uvedl také, že by bylo dobré postavit isolační nemocnici pro případ další epidemie, aby se zabránilo stýkání nemocných se zdravými. V kasárnách, kde bydleli dozorcí, byla pro tyto účely předělána jedna sušárna.¹³⁶

Tresty a útěky

Pokud se kterýkoli chovanec dopustil svým chováním porušením domácího řádu nebo porušil nařízení vydané ředitelem ústavu, byl následně potrestán podle míry svého provinění. Pokud měl káranec zdravotní komplice, stejně trestu neunikl.¹³⁷ Jako nejčastější tresty se ukládaly: důtka mezi čtyřma očima, důtka před celou skupinou, vyloučení z her, přeložení do horší skupiny, půst, vězení a tělesné potrestání. Trest půstu se vykonával v podobě odejmutí oběda krom chleba. U chovanců mladších čtrnácti let se tento trest mohl vykonat jen jednou do týdne, u starších dvakrát do týdne. Tělesné potrestání probíhalo formou použití metly na obnaženou zadní část těla. Nesmělo se přesáhnout výše deseti ran a tento trest mohl

¹³⁵ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice - zřízení, kart. 9944, Protokol sepsaný dne 12. června 1900 v královské zemské polepšovně v Opatovicích nad Labem.

¹³⁶ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Dodávání mladistvých, kart. 9945.

¹³⁷ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káranec, kart. 9954, Stanovy, s. 8.

být na jednom káraci vykonán maximálně třikrát do měsíce.¹³⁸ Pokud se chovanec dopustil nějakého trestného činu, byl předán okresnímu soudu prostřednictvím četnické stanice. Pokud se svěřenec dopustil útěku z polepšovny, byl o tom neprodleně informován zemský výbor a jeho podrobný popis předán četnické stanici.¹³⁹ Každý útěk, ale i pokus o útěk se přísně trestal. Chovanec byl povinen nahlásit dozorcí možné přípravy na cizí útěk a podle domácího řádu měl také vykonat vše pro zmaření pokusu.¹⁴⁰

Jenom pro představu bych chtěla uvést pár příkladů trestů, kterými byli káraci potrestáni v roce 1906. Například 5 ran metlou a 1 den půstu si vysloužili dva chovanci Petřík a Rucker, kteří žebrali o peníze na tabák a byli přistiženi dozorcem p. Malým, který jim tento trest uložil. Nejpřísněji byl potrestán Rudolf Volenský ze III. skupiny. Tento mladík zničil ve své ložnici prostěradla a sešity a také byl u něj nalezen tabák. Za toto provinění ho dozorcí Malý, Prček a Soukup potrestali 20 ranami metlou, 5ti dny zostřeného vězení a třemi dny půstu.¹⁴¹

Řízení polepšoven

Na všechny zemské královské polepšovny dohlížel Zemský výbor království Českého. Hlavou ústavu byl řídicí ústavu, tedy ředitel, který byl jmenován zemským královským výborem, a který musel prokázat své zkušenosti s vedením a vyučováním zanedbaných dětí, které se v ústavu nacházely. Po celou dobu, kdy je chovanec v ústavu, ztratil otec svěřence nebo jeho poručník veškerá svá práva a povinnosti a za mladistvého kárance odpovídal ředitel ústavu až do doby jeho propuštění.

Jak jsem již zmínila, hlavou ústavu byl ředitel. K ruce měl vrchního dozorce, který odpovídal za hladký chod polepšovny, a také za ostatní dozorce. Všichni úředníci polepšovny, včetně lékaře, duchovního a učitelů ale také člena zemského výboru byli členové domácí komise, která se scházela jednou za čtyři měsíce. Cílem těchto schůzek byla porada ohledně chovanců, o jejich prospěchu nebo naopak jejich poklesu, o jejich chování, rozdělení, zaměstnání, propuštění a o všech důležitých věcech ohledně života chovanců v polepšovně.¹⁴² Díky těmto zasedáním máme k dispozici protokoly, sepsané v polepšovně v Králíkách a v Opatovicích. Pro ukázkou jsem si vybrala protokol z polepšovny v Králíkách. V protokolu

¹³⁸ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káraci, kart. 9954, Domácí řád, s. 9.

¹²⁹ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káraci, kart. 9954, Stanovy, s. 8.

¹⁴⁰ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káraci, kart. 9954, Domácí řád, s. 7.

¹⁴¹ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Dodávání mladistvých, kart. 9945, Výkaz z trestního protokolu sepsaný roku 1906.

¹⁴² ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káraci, kart. 9954, Stanovy, s. 2.

královské české zemské polepšovny v Králíkách, který byl sepsán dne 17. listopadu roku 1905, se můžeme dočíst o zasedání odborné komise, díky níž se můžeme dozvědět, jaký byl stav a kapacita polepšovny a také něco o jejich káráncích. Zasedání byli přítomni Konstantin Krticzka (rada zemského výboru), Josef Radauer (ředitel ústavu), Leopold Krejčí (účetní oficiál), Josef Kolářský (učitel), Emil Wenzel (učitel), P. František Jelínek (duchovní a správce), MUDr. Anton Häusler (domácí lékař). Nepřítomni byli c. k. okresní hejtman Karel Vojáček a c. k. okresní soudce Karel Mayer. Předmětem jednání komise byl počet káránců, který se od posledního zasedání změnil s ohledem na propuštění nebo naopak o přidělení nového chovance, tudíž se v polepšovně nacházelo 136 mladistvých. Z toho 46 káránců mělo od posledního zasedání disciplinární trest. Pro přestupek proti domácímu řádu bylo potrestáno 36 mladistvých, pro přestupek proti úředníkům a dozorcům byli potrestáni celkem 4, dalších 5 bylo potrestáno za krádež a pouze jeden chovanec byl potrestán za pokus o útěk. Všech 136 káránců navštěvovalo školu a přitom pracovali buď v dílnách (118), při domácích pracích (6) a v zahradě (12). Hlavním cílem komise bylo zhodnocování nových chovanců. Jako v případě Františka Demla a Moritze Hájnýho. Podle komise vězí „*příčina jejich mravní pokleslosti u nich méně v povaze, jako spíše v nešťastných poměrech rodinných a v nedostatečné ba přímo v pochybné výchově, vyplývající z těchto nepříznivých poměrů.*“ Probíral se také zločin tuláctví a krádeže, za který byl do ústavu umístěn také Moritz Karel. Byl to velmi zanedbaný hoch se sklonem k týrání zvířat. Zdravotní kontrolu všech chovanců komise vyhodnotila velmi příznivě „*jako dříve.*“ Ojedinele se objevovaly závažnější nemoci, jako například jistý mladík Beran, který onemocněl zánětem mozkových blan. O větrání v místnostech bylo postaráno. Každé dopoledne se větraly všechny velké světnice.¹⁴³

V protokolu sepsaném dne 3. září 1903 v Opatovické polepšovně při zasedání domácí komise je psáno, že ředitele ústavu zastupuje jeho zástupce. Při této komisi byli přítomni Konstantin Krticzka (rada zemského výboru), Vladimír Wágner (c. k. soudní rada v Pardubicích), Lorenz Karel (zástupce ředitele), Dvořák Josef (kontrolující úředník), Emanuel Nohejl (lékař), Ladislav Leder (duchovní a správce ústavu) a Antonín Hála (učitel). I na tomto zasedání se řešil počet káránců a počet nově příchozích. Dočteme se zde, že ze 164 chovanců, jich bylo 22 disciplinárně trestaných, a to za přestupek proti domácímu řádu (7), neslušné a drzé chování (3), krádež (2) a za kouření a držení tabáku (10). Školu navštěvovalo z celkového počtu 84 mladíků a učitel s nimi byl velmi spokojený.

¹⁴³ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káránci, kart. 9954, Protokol sepsaný dne 17. listopadu 1905 v zemské polepšovně v Králíkách.

Uvedl, že se žáci „*chovají slušně a mravně, a že vyučování se zájmem poslouchají.*“ Jedinou novinkou bylo vyjádření dohlížečícího úředníka, který uvedl, že je spokojen s chodem a vedením polepšovny a prací dozorců. Ocenil, že žádný z chovanců se během prací na polích nebo v různých zaměstnáních nepokusil o útěk, což si vysvětloval ostražitostí dozorců a klidnému a spokojenému životu káranců v polepšovně.¹⁴⁴

Domácí řád

Podrobný popis celého života chovance v polepšovně od jeho přijetí až po jeho propuštění bylo podrobně popsáno v domácím řádu, který byl každému nově příchozímu přečten a pověšen v každé ložnici.¹⁴⁵

Byl zde zaznamenán i čas stanovený pro učení, kdy vyučování a práce ve všedních dnech trvala od osmi do půl dvanácté dopoledne a od dvou do šesti hodin večer. V zimě se museli chovanci jednou a v létě dvakrát, účastnit povinných her venku, vojenskému cvičení a tělocviku. O nedělích nebo o svátcích byla nařízena procházka mimo areál polepšovny, kdy byl brán ohled na malé a slabé chovance. Se svolením ředitele ústavu mohl svěřenec na tyto procházky mimo areál chodit bez dohledu dozorce, pokud byl ale hodný a získal si svým chováním důvěru.¹⁴⁶

Co se hygieny týče, v zimních měsících měli chovanci nárok na celkovou lázeň dvakrát za měsíc, kdežto v létě každý týden. Ovšem museli dbát na osobní hygienu. V domácím řádu bylo ukotveno, že každý den si musel káranec čistit zuby, učesat si vlasy, umýt krk, ruce a nohy. Pokud se při práci některý ze svěřenců hodně zašpinil, musel se před návštěvou kostela nebo školy celý omýt, tudíž mu byla udělena výjimka na nepříliš častou lázeň. Chodit na toaletu se smělo jen jednotlivě a nesmělo se v těchto místech zdržovat déle, než bylo potřeba.¹⁴⁷

Chovanci měli za úkol dbát o své šaty, boty, o svou postel a celkové zařízení polepšovny. Každý večer si museli čistit své boty a šaty, ráno stlát postel a uklízet v ložnicích. Pokud se stalo, že některý z chovanců rozbil věc, která mu byla přidělena při jeho nástupu do polepšovny, byl potrestán podle domácích řádu. Ovšem když se viník nepřiznal a ten, který

¹⁴⁴ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Dodávání mladistvých, kart. 9945, Protokol sepsaný dne 3. září 1903 v zemské polepšovně v Opatovicích nad Labem.

¹⁴⁵ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káranci, kart. 9954, Stanovy, s. 6.

¹⁴⁶ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káranci, kart. 9954, Domácí řád, s. 3.

¹⁴⁷ Tamtéž, s. 6.

věc poškodil, nebyl vypátrán, bylo potrestáno celé oddělení, na kterém se daný skutek odehrál.¹⁴⁸

Co se týkalo psaní a přijímání dopisů, či různých balíčků, mohli je chovanci získávat jen se svolením ředitele ústavu. Nejhodnější svěřenci mohli psát dopis jednou za týden. Ti nepřizpůsobiví jednou za měsíc. Veškeré dopisy, které chtěli káránci poslat, nebo jim přišly poštou, procházely důkladnou kontrolou ředitele. Nevhodné dopisy nebyly vůbec poslány, nebo byly zničeny, zasahovala tu cenzura. To samé se stávalo i s doručenou poštou. Náklady za papír a za poštovní doručení byly hrazeny z prémie chovanců. Stejně to bylo i s dary pro svěřence. Pokud to přímo nepovolil ředitel ústavu, nemohli přijímat a dávat dárky svým příbuzným. Nejčastěji chovanci dostávali knihy a potraviny. I knihy ale musely projít kontrolou, aby neobsahovaly nevhodnou tematiku a tím nenarušovaly převýchovu mladistvého.

Známí a příbuzní mohli chodit do ústavu na návštěvy pouze se svolením ředitele a to ještě za té podmínky, že jsou střízliví a zachovalí.¹⁴⁹

Denní povinnosti chovanců

Od dubna do září měli chovanci nařízený budíček na půl šestou ráno. V ostatních měsících, tedy od září do března byl budíček posunut o půl hodiny a tudíž svěřenci vstávali v šest hodin ráno. Poté museli okamžitě vstát, umýt se, učesat, obléct se a důkladně si ustlat postel. Odcházelo se ve dvojicích na snídani do jídelny, kde měli chovanci hodinu na to se najíst. V sedm hodin ráno se chodilo na mši do kostela ve skupinách. Ti, kteří nechodili ráno do kostela, čistili místnosti, chodby a schody. Poté následovalo vyučování a práce, které končily dvanáctou hodiny, kdy se podával oběd. Po obědě měli chovanci polední klid a kolem druhé hodiny odpolední opět následovala škola nebo zaměstnání. Večer po ukončení prací se vše poctivě uklidilo a vyčistilo. Svěřence čekal předepsaný tělocvik a poté byli doprovázeni do ložnic. V devět hodin večer nastala večerka a všichni museli jít spát. V sobotu končily jejich povinnosti v pět hodin odpoledne a poté byla nařízena koupel. V neděli měli volnou zábavu, kterou svěřenci mohli vyplňovat hraním her, psaním dopisů, čtením knih a pobytem na čerstvém vzduchu.¹⁵⁰

¹⁴⁸ Tamtéž, s. 6.

¹⁴⁹ Tamtéž, s. 9.

¹⁵⁰ Tamtéž, s. 10.

Propuštění chovanců

Kdo vlastně odpovídal za propuštění chovanců? Pokud byl káranec do ústavu dodán na základě rozhodnutí soudu, nebo bezpečnostního úřadu, za jeho propuštění odpovídala domácí komise. Naopak zemský výbor byl odpovědný za propouštění chovance, který byl do ústavu dopraven na požádání jeho zákonného zástupce, který si již nevěděl rady s výchovou. Propuštění z polepšoven mohlo být podmíněčné nebo naopak bezpodmínečné, kdy neexistovala možnost odvolání.¹⁵¹

Podmínečné propuštění mohlo přijít tehdy, kdy chování svěřence nasvědčovalo jeho nápravě, ale nebyl ještě zcela připraven na život mimo ústav, jelikož u něj ještě existovala možnost, že znovu přilne ke kriminální činnosti, pro kterou byl do ústavu dodán. Možnost podmíněného propuštění měl každý chovanec po celou dobu jeho setrvání v ústavu. Domácí komise měla možnost podmíněčné propuštění zrušit nebo odvolat, pokud se svěřenec nechoval slušně během pobytu mimo polepšovnu. Pokud byl některý z chovanců podmíněčně propuštěn, nastoupil do práce nebo na učení, kdy jeho zaměstnavatel dával zprávy o jeho chování vedení ústavu. Pokud propuštěný utekl od svého zaměstnavatele nebo z učení, bylo mu okamžitě zrušeno podmíněčné propuštění. Ovšem pokud by opět v polepšovně došlo k jeho nápravě, mohla o dalším takovém propuštění domácí komise opět uvažovat. Zajišťovat potřeby takto propuštěného měl ten, který si chovance vzal do učení nebo ho přijmul do zaměstnání. Pokud nemohl zajistit dostatečně tyto potřeby, mohl být dočasně propuštěný káranec živen z dotací zemského sněmu.¹⁵²

O trvalém propuštění mohla domácí komise rozhodnout na základě toho, že se dotýčný chovanec ať už v době kdy byl podmíněčně propuštěný nebo neustále v ústavu, se ve svém chování zlepšil natolik, kdy se nepředpokládalo, že se po propuštění dopustí kriminální činnosti. V takovém případě musel ředitel ústavu zařídit, pokud to nemohl učinit chovancův zákonný zástupce, propuštěnému zaměstnání u důvěryhodného a svědomitého zaměstnavatele, nebo u dobrého mistra. Tím mu mělo být zajištěno dobré prostředí, aby „*nehrozilo nebezpečí opětného poklesnutí.*“¹⁵³ Ředitel ústavu také musel zajistit, aby nadřízený propuštěného chovance nad ním držel dobrovolně dozor a pravidelně se informovali a jeho chování.¹⁵⁴

¹⁵¹ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Káranec, kart. 9954, Stanovy, s. 9.

¹⁵² Tamtéž, s. 9.

¹⁵³ Tamtéž, s. 9.

¹⁵⁴ Tamtéž, s. 9.

Bohužel se ale stávalo, že propuštěný chovanec, který nastoupil do zaměstnání, po nějaké neshodě se svým zaměstnavatelem, tuto práci opustil. Ředitel ústavu, ale neměl pravomoc donutit propuštěného, aby se do zaměstnání vrátil. Také zde hrozilo riziko, že vlivem rodiny, okolí nebo špatné společnosti opět upadne do zhýralého způsobu života a často se také vrátí zpátky k žebrotě. Toto se ale mělo změnit předložením návrhu, který dne 30. března roku 1901 sepsal ředitel polepšovny v Králíkách. Dopis s navrhnutou změnou byl adresovaný Zemskému výboru, a měl, po jeho schválení platit pro všechny polepšovny. Jednalo se o úpravy pravomocí ředitele ústavu, kdy mohl podmíněčně propuštěného kárance navrátit zpět do ústavu. Také je v dopise zmíněna „přechodní doba,“ ve které „*chování každého bývalého chovance venku mimo ústav ze normálních poměrů životních a také pevnost jeho povahy by se vyzkoušely a v případě, že by se neosvědčil, aby okamžitým zpět dodáním do ústavu zabráněno býti mohlo jeho opětné mravní klesnutí.*“ V jednoduchosti se dá říci, že tento návrh měl ustanovit zkušební dobu, ve které se měl propuštěný chovat slušně a řádně plnit své úkoly. Pokud by se tak nestalo, a on opět upadl do špatné společnosti, nebo se dopustil nějakého zločinu, měl být ihned dodán zpět do polepšovny. Tento návrh byl také podán z důvodu toho, že nebylo stoprocentně jisté, jak se bude propuštěný chovat.¹⁵⁵

O propuštění chovance mohli také požádat Zemský výbor jeho rodiče. Tyto návrhy se řešili na zasedáních domácí komise, kde je ředitel ústavu mohl povolit nebo odmítnout. 3. ledna 1900 tak právě ředitel polepšovny v Opatovicích odmítl návrh, podaný rodiči, na propuštění Jana Malého. Tento mladík se nacházel v ústavu od 12. února 1899 a nebyl zde ani rok. Před pár měsíci se Malý přihlásil do kartáčnické dílny, avšak nepřesvědčil ředitele o svém polepšení. Navíc byl v ústavu příliš krátko, a zpočátku neprojevoval svým chováním žádné zlepšení.¹⁵⁶

Stálo se také, že ředitel ústavu propustil chovance, přestože nebyl uznán za polepšeného. Hajna František byl 5. května 1899 jako 20letý mladík propuštěn i přesto, že „*chování jeho nevyhovovalo. Jest dle výroku lékaře těžce churav a neschopným práce. Bude odevzdán domovské obci.*“¹⁵⁷

Velkou roli v propuštění hrálo i vzorné chování a přímluva rodičů, že se o propuštěného postarají. Proto byl v lednu 1899 propuštěn Emil Sallatsek. Tento 19letý

¹⁵⁵ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice - zřízení, kart. 9944, Dopis ze dne 30. března 1901 ředitelem zemské polepšovny v Králíkách.

¹⁵⁶ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Dodávání mladistvých, kart. 9945, Protokol sepsaný dne 3. ledna 1900 v zemské polepšovně v Opatovicích nad Labem.

¹⁵⁷ Tamtéž, Protokol sepsaný dne 5. května 1899 v zemské polepšovně v Opatovicích nad Labem.

chlapec byl propuštěn na základě slušného chování a dobrých výsledků v kartáčnické dílně. Jeho rodiče se řediteli zavázali k pomoci najít mu práci v Teplicích a okolí.¹⁵⁸

Zpráva z domácí komise, která zasedala 3. září roku 1903, obsahovala podrobně popsané návrhy na propuštění. V této době se v polepšovně nacházelo celkem 164 káránců. Pro dobré chování bylo navrženo 7 chovanců, kteří se díky svému dobrému chování mohli dostat na svobodu. Jednalo se Josefa Richtera (19 let), Josefa Höfnera (18 let), Adolf Mika (17 let), Rudolf Janda (18 let), Karel Řelka (19 let), Alois Hájek (18 let) a Josef Nobilis (17 let). Všichni tito chlapci byli domácí komisí propuštěni právě díky dobrým výsledkům. Další 4 mladíci měli být propuštěni kvůli svému věku. Jelikož bylo zákonem dané, že 20letí musí opustit polepšovnu. I tito chovanci se v ústavu chovali vzorně a po propuštění měli nastoupit do zaměstnání. Například Václav Felkl se měl po propuštění živit jako hospodářský dělník.¹⁵⁹

K propuštění z polepšovny mohl být také podán návrh kvůli pracovní nezpůsobilosti, například pro onemocnění. To se stalo v případě Jindřicha Süllera, který se v ústavu nacházel od 17. Července 1899. Tento mladík pracoval zámečnické dílně. Avšak pro jeho špatnou fyzickou nezpůsobilost měl být z polepšovny propuštěn.¹⁶⁰

Povinnosti dozorců

Vedle povinností chovanců byly také sepsány pravidla, jak se mají chovat samotní dozorcí. Nedílnou součástí práce dozorce byl i závazek, že své povolání budou vykonávat svědomitě, podle svého nejlepšího úsudku. Jelikož měli dohlížet na mládež, museli se také chovat slušně a být loajální vůči své práci. Museli také zachovávat tajemství a bedlivě dohlížet na dodržování pravidel. Nesměli zneužívat svého postavení vůči svému svěřenci. Tyto pravidla upravovali i chování zaměstnanců ústavu mimo službu. Nesměli žít v rozporu s platnými zákony. Měli být bezúhonní, a bylo jim zakázáno se mimo ústav scházet s příbuznými chovanců. Tento zákaz se také vztahoval na rodiny dozorců. Těm dozorcům, kterým byl udělen byt v prostředí polepšovny, bylo přísně nařízeno v těchto bytech udržovat pořádek a chovat se tak, aby nebyl narušen pořádek a klid v polepšovně. Dozorcí mezi sebou

¹⁵⁸ Tamtéž, Protokol sepsaný dne 13. ledna 1899 v zemské polepšovně v Opatovicích nad Labem.

¹⁵⁹ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Dodávání mladistvých, kart. 9945, Protokol sepsaný dne 3. září 1903 v zemské polepšovně v Opatovicích nad Labem.

¹⁶⁰ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Dodávání mladistvých, kart. 9945, Protokol sepsaný dne 7. května 1903 v zemské polepšovně v Opatovicích nad Labem.

měli zachovávat dobré vztahy a měli si také pomáhat při výkonu svého zaměstnání. Svým nadřízeným projevoval úctu a vždy a včas plnit úkoly, které jim byli přiděleny.

Ohledně samotného chování ke káráncům byla věnovaná velká pozornost. V pravidlech pro dozorce je jasně dané, že má dozorce otcovsky působil na chovance a v žádném případě nebyť předpojatý vůči nějakému káranec. Dozorci měli být přísní ale ne suroví. Měli řádně vyučovat chovance v řemeslu, pro které měl káranec největší vlohy.¹⁶¹

¹⁶¹ ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice - zřízení, kart. 9944, Služební instrukce.

Závěr

Dětská kriminalita ovlivňovala společnost od starověku až po současnost. Již v minulosti se hledaly možnosti pro její řešení. S postupným vývojem společnosti se zaváděly nové metody, jak humánně naložit s kriminální mládeží. Už ve středověku vznikaly zákoníky, které ukotvily mírnější trestání těchto provinilců. Velkou zásluhu měla Marie Terezie, která přišla s pokrokovými reformami za dob osvícenství. Jejím pokračovatelem byl i její syn Josef II., který se velkou měrou zasloužil o prosazení svého zákoníku, který zmírnil trestní odpovědnost a také tresty za přestupky, které páchaly děti a mladiství. Přesto ale neexistovala žádná záruka, která by slibovala napravení dětského zločince, jelikož byl po svém odsouzení, i když mírnějším, držen ve věznicích společně s dospělými. Tudíž se stále pohyboval v prostředí, které mělo špatný vliv na jeho polepšení, a tím spíše se znovu ocitl na dráze zločinu. Tento problém byl vyřešen až na konci 19. století, kdy byl vydán zákon o zřízení donucovacích pracoven a polepšoven. Tím bylo kriminální dítě izolováno od škodlivého vlivu dospělých kriminálních. Bohužel, nešlo zabránit vlivu dospívajících jedinců, kteří byli společně s mladšími delikventy v jedné budově, a proto bylo zapotřebí zřídit více polepšovacích ústavů, které by zajistily tento nedostatek. Vše zajistilo zřízení třech zemských polepšoven v českých zemích, do kterých byli káránci rozřazováni podle věku.

V první kapitole jsem chtěla seznámit čtenáře s vývojem trestní praxe a postupným vydáváním zákoníků, které se zabývaly problémem řešení rostoucí kriminality mládeže. V této části se mi povedlo rozebrat dobové trestní zákoníky od prvního právního sjednocení v 17. století do první poloviny 19. století. V textu jsou dopodrobna rozepsány zákoníky a čtenář získá jasnou představu, jak bylo s mladistvými provinilci naloženo. Jak jsem již zmínila, pořád zde ale přetrvával problém, který nezaručil napravení mladistvého. Pro tuto analýzu jsem využila publikaci od Heleny Válkové, která velmi důkladně a pečlivě popisuje dobové zákoníky, a ve které jsem našla jasnou představu o daném problému.

Druhou kapitolu s názvem Děťství v 19. století jsem rozdělila na tři podkapitoly. Na začátku se věnuji tomu, jak bylo samotné dětství vnímáno v 19. století a jaký byl na něj pohled. Jak bylo dítě chápáno a bráno dobovou společností. První podkapitolu jsem věnovala rodině a jejímu vlivu na výchovu dítěte. Přesvědčila jsem se o tom, že otec v rodině 19. století vládl pevnou rukou. Použila jsem i novinové články, ve kterých jsem se dočetla, jak zanedbaná výchova, nebo jen chvilková nepozornost rodičů, může ovlivnit život malého dítěte. V části, ve které se zabývám vzděláváním, jsem věnovala velkou pozornost povinné školní docházce chudých dětí. Pokud dítě již od mala svou prací přispívalo do rodinného

rozpočtu, nebylo tedy pochyb, že o vzdělávání svého dítěte neprojevovali rodiče příliš zájem. To se změnilo až vydaným nařízením, které dávalo rodičům povinnost dohlížet na pravidelné vzdělávání svého dítěte. Pokud by tak neučinili, hrozil by jim trest. Jak jsem již uvedla, některé děti v 19. století od mala pracovaly. Proto je poslední část této kapitoly věnována dětské práci. Tam vidím hlavní problém v otázce dětské kriminality. Dítě nechodí do školy a místo toho je vystaveno škodlivým vlivům pracující nejnižší vrstvy, která se často baví sprostými vtipy, kouří a co horší, pije alkohol, který podávají i dětem a hrají hazardní hry. Pro tuto kapitolu jsem využila publikace od Mileny Lendrové a Karla Rýdla Radostné dětství?, a také knihu od Martiny Halířové, Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvětlení do roku 1914. O vlivu rodiny na výchovu dítěte jsem použila článek Jany Macháčové Dětsví v chudé rodině – 2. polovina 19. století, který jsem našla ve sborníku Od početí ke školní brašně. Z tohoto sborníku jsem také čerpala vědomosti o vzdělávání dětí v článku Jany Stráníkové s názvem Německobrodská hlavní škola v 19. století – hlavní tendence vývoje docházky chlapců a dívek. Na základě novinových článků z Východočeského muzea v Pardubicích jsem použila skutečné případy o úmrtí malého dítěte, kdy rodiče zavinili svou neopatrností jeho smrt.

V předposlední kapitole s názvem Kriminalita a delikvence dětí a mládeže jsem se zabývala samotnou trestnou a kriminální činností mladistvých. Uvedla jsem čtenáře do problematiky stoupající dětské kriminality, která úzce souvisela s válečnými konflikty na začátku 19. století. Z knihy od Daniely Tinkové s názvem Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa jsem čerpala vědomosti, související se vstupem lékařství k pochopení kriminální činnosti. Také jsme se dozvěděli, že v 19. století bylo chápáno trestné chování jako dědičná vlastnost. Tomu nasvědčoval i novinový článek z pardubického magazínu Pernštýn, kdy se v článku poukazuje na dědičnost kriminálního chování. Kapitolu jsem rozdělila do čtyř podkapitol. Každá z nich pojednává o zločinu, kterého se dopouštěli nedospělí pachatelé a jsou doplněny o autentické příběhy z Pardubicka, které jsem čerpala z novin Pernštýn. Velkou pomůckou mi zde byl i Obecný zákon trestní daný dne 27. května 1852 a také publikace od Břetislava Foustky s názvem Péče o dítě: sociální postavení evropské mládeže a její ochrana. Ve Státním okresním archivu v Pardubicích jsem také našla prameny ohledně vyloučených studentů Reálného gymnázia v Pardubicích. Z těchto údajů jsem následně zhotovila tabulku a doplnila tím tuto kapitolu.

V poslední kapitole jsem se soustředila převážně na vznik polepšovacích ústavů pro kriminální děti a mládež. Předlohou pro tuto poslední část mé bakalářské práce mi byla

dobová literatura, ze které bych ráda jmenovala publikace od Čenka Hevery Vězeňství a ústavy dobročinné, od Marie Červinkové-Riegrové Ochrana chudé mládeže škoie odrostlé a Ochrana chudé a opuštěné mládeže. V jejich publikacích jsem našla výzvy ke zřízení vychovateien a specializovaných pracoven pro kriminální mládež. V podkapitole Vznik nápravných zařízení jsem vycházela z archivních pramenů uložených v Národním archivu v Praze. Převážně se jedná o fond Zemského národního výboru, kde jsem našla dokument mapující nejvýhodnější podmínky pro vznik donucovacích pracoven a polepšoven. Velmi mne překvapila informace, jak velkou roli hrály peníze ve zřizování těchto ústavů. Velkou pomůckou mi byl i Zákon daný dne 24. května 1885, o donucovacích pracovních a polepšovacích ústavech, ze kterého jsem ve své práci hodně čerpala. Také jsem se zde zaměřila na vznik tří zemských polepšoven v Opatovicích nad Labem, v Králíkách a Kostomlatech. Velice podrobně jsem se zaměřila na vznik polepšovny v Opatovicích nad Labem. Tato polepšovna se nacházela v blízkosti města Pardubice a prameny jsem čerpala v Národním archivu ve fondu Zemského národního výboru. V dalších částech této kapitoly jsem převážně vycházela se Stanov a z Domáciho řádu polepšoven, kde jsem našla nejdůležitější zprávy o chodu a řádu vzniklých polepšoven. Díky těmto archivním pramenům jsem napsala další podkapitoly, které se týkaly samotného fungování a chodu převýchovných ústavů. Dále jsem pak tyto prameny doplnila o poznatky doktorky Halířové, která ve své publikaci vychází také z těchto pramenů. Nakonec jsem se zaměřila na propouštění chovanců z nápravných zařízení a jejich život po opuštění převýchovného ústavu. Měla jsem velké štěstí, že se mi do rukou dostaly protokoly, které byly sepsány domácí komisí v polepšovně v Opatovicích nad Labem. Na jejich základě jsem mohla analyzovat, jak probíhalo zasedání domácí komise a zmapovat tím i jednání o samotném propouštění chovanců. Dále jsem čerpala i z protokolu, který byl sepsán roku 1905 v polepšovně v Králíkách.

Vzhledem k tomu, že existuje spousta digitalizovaných dokumentů, které jsou dostupné online, využila jsem i tyto. Jednalo se převážně o dobové zákoníky, které jsem čerpala z internetových stránek Rakouské národní knihovny. Historii obce Opatovice nad Labem jsem čerpala z oficiálních stránek místního obecního úřadu. Stejně tak přiložené fotografie byly dostupné na webu. Vše jsem řádně odcitovala. Také díky digitalizaci matrik se mi podařilo nalézt Jana Pilaře, který byl umístěn do polepšovny v Opatovicích nad Labem v roce 1903. Díky tomu jsem zjistila sociální postavení rodičů a prarodičů.

Podle skutečností, které jsem objevila při svém bádání, jsem přesvědčena, že vznik nápravných zařízení byl nevyhnutelný krok, který přispěl k převýchově kriminálních jedinců, čímž se alespoň částečně zmenšila kriminální činnost. S jistotou se dá ale říci, že vznikající polepšovny koncem 19. století daly dobrý základ pro moderní péči o zanedbané a kriminalizované dítě.

Resumé

Children criminality involved society from antiquity until nowadays. People were looking for solution already in the past. During the Word development society tried to implement new humane methods to deal with youth criminality. During the Middle Ages codes of law were arisen with milder punishment for offenders. Very important role in this issues played Maria Theresa who came up with the progressive reforms during time of the Enlightenment. Her successor was her son Joseph II who contributed to the promotion of his code of law which reduced the criminal responsibility and punishments for offences committed by children and youth. Nevertheless there was no guarantee to provide rectification of child criminals because the child criminals were still in prison with adult criminals. They were part of environment which had bad influence on their reformation so they mainly ended up in the circle of crime. This problem was solved on the end of 19th century when was published a law about reform schools. From that time were child criminals isolated from bad influence of adults criminals. Unfortunately it was not prevented the influence from adolescents which were in same reform schools like younger. Everything was ensured by establishing three reform schools in Czech lands in which were child criminals divided by age.

Seznam použité literatury a pramenů

ADÁMEK, Karel. *Z naší samosprávy*. Chrudim: 1900.

ČECHURA, Jaroslav. *Kriminalita a každodennost v raném novověku*. Praha: Argo, 2008. ISBN 978-80-257-0049-5.

ČERVENKOVÁ-RIEGROVÁ, Marie. *Ochrana chudé a opuštěné mládeže*. Praha, 1887

ČERVINKOVÁ – RIEGROVÁ Marie. *Ochrana chudé mládeže škoie odrostlé*. Přednáška paní Marie Červinkové-Riegrové v Občanské besedě na Smíchově dne 8. prosince 1887. F. Šimáček: Praha, 1888

FOUSTKA, Břetislav. *Péče o dítě: sociální postavení evropské mládeže a její ochrana*. Praha: Jos. R. Vilímek, 1916

HALÍŘOVÁ, Martina. *Sociální patologie a ochrana dětství od dob osvícenství do roku 1914*. Pardubice: Univerzita Pardubice, 2012. ISBN 978-80-7395-486-4.

HEVERA, Čeněk. *Vězeňství a ústavy dobročinné*. Pardubice, 1882

LENDERÉVÁ, Milena. RÝDL, Karel. *Radostné dětství? Dítě v Čechách devatenáctého století*. Praha: Paseka, 2006. ISBN 80-7185-647-9.

LENDEROVÁ, Milena. JIRÁNEK, Tomáš. MACKOVÁ, Marie. *Z dějin české každodennosti*. Praha: Karolinum, 2011. ISBN 978-80-246-1683-4.

MACHAČOVÁ, Jana. *Dětství v chudé rodině – 2. polovina 19. století v Českých zemích*. In *Od početí ke školní brašně*. Pardubice, 2008, s. 111-118. ISBN 978-80-87151-01-3.

STRÁNÍKOVÁ, Jana. *Německobrodská hlavní škola v 19. století – hlavní tendence vývoje docházky chlapců a dívek*. In *Od početí ke školní brašně*. Pardubice, 2008, s. 61-74. ISBN 978-80-87151-01-3.

SUCHÝ, Oldřich. ŠVANCAT, Zdeněk. *Mládež a kriminalita*. Praha: Melantrich, 1972

TINKOVÁ, Daniela. *Hřích, zločin, šílenství v čase odkouzlování světa*. Praha: Argo, 2004. ISBN 80-7203-565-7.

VÁLKOVÁ, Helena. DÜNKEL, Frieder. *Trestní zákonodárství nad mládeží v historické a srovnávací perspektivě*. Praha: LEGES, 1992. ISBN 80-85638-00-2.

VELKOVÁ, Alice. *Dítě jako oběť. Vraždy dětí spáchané jejich matkami ve 2. polovině 19. století*. In *Od početí ke školní brašně*. Pardubice, 2008, s. 147 - 164. ISBN 978-80-87151-01-3.

Noviny

- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 15. srpna 1883, č. 65
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 8. října 1884, č. 81
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 10. července 1886, č. 55
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 9. srpna 1884, č. 64
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 22. ledna 1887, č. 7
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 2. srpna 1884, č. 62
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 8. prosince 1883 č.
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 31. března 1883, č. 26
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 23. ledna 1886, č. 7
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 30. ledna 1886, č. 9
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 27. února 1886, č. 17
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 15. května 1886, č. 39
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 13. července 1881, č. 56
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 3. září 1884, č. 71
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 16. února 1887, č. 14
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 2. července 1881, č. 53
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 6. července 1881, č. 54
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 12. ledna 1884, č. 4
- Východočeské muzeum v Pardubicích. Noviny Pernštýn. 20. února 1884, č. 15

Seznam pramenů

- ZV III., XXIII. ZDPaP, Zřizování donucovacích pracoven 1884-1889, kart. 9902
- ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Kárančí, kart. 9954
- ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice - zřízení, kart. 9944
- ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Dodávání mladistvých, kart. 9945
- SOkA Pardubice, Reálné gymnázium Pardubice, číslo AP 613, Vyloučení (1863-1890), 1854 – 1961.

Internetové zdroje

URL: <http://195.113.185.42:8083/005-00013.zip>:

Státní oblastní archiv Zámorsk, Sbírká matrik východočeského kraje, 1587-1949, ev. č. 8700, sign. 5-13, fol. 198, Farní úřad římskokatolické církve Bílá Třemešná, okr. Trutnov.

URL: <http://www.opatovicenadlabem.cz/historie>.

URL:<<http://www.onb.ac.at>> :

Obecný zákon trestní daný dne 27. května 1852.

Domovské právo dle zákona ze dne 3. prosince 1863.

Obecný zákon trestní daný dne 27. května 1852.

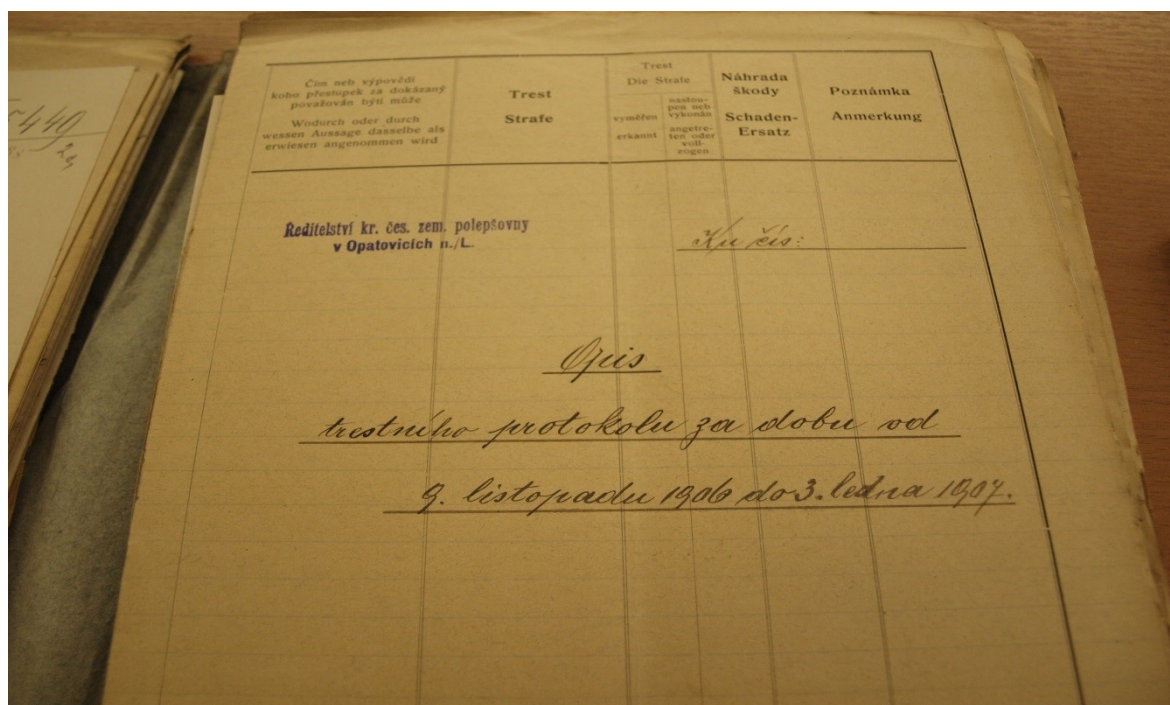
Zákon daný dne 24. května 1885

Obrázková příloha

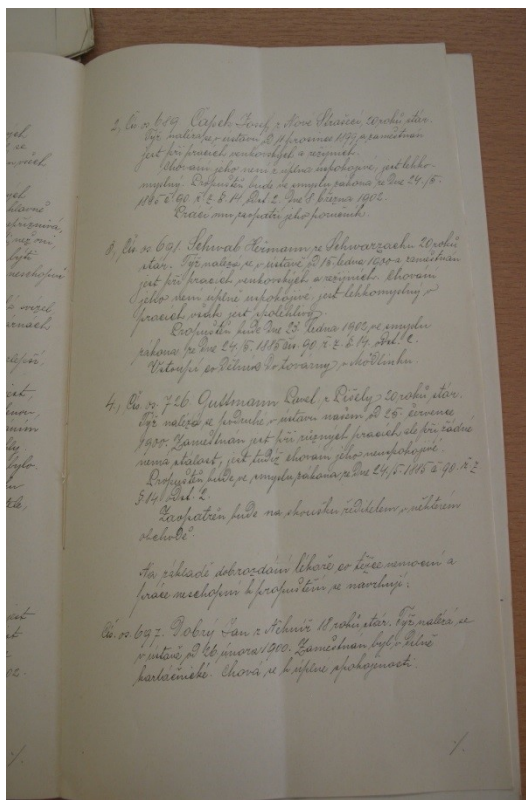
Obr.1: Vjezd do polepšovny v Opatovicích nad Labem

Zdroj: URL:<[http:// opatovice.xf.cz/Historie/vychovatelna.pdf](http://opatovice.xf.cz/Historie/vychovatelna.pdf)>

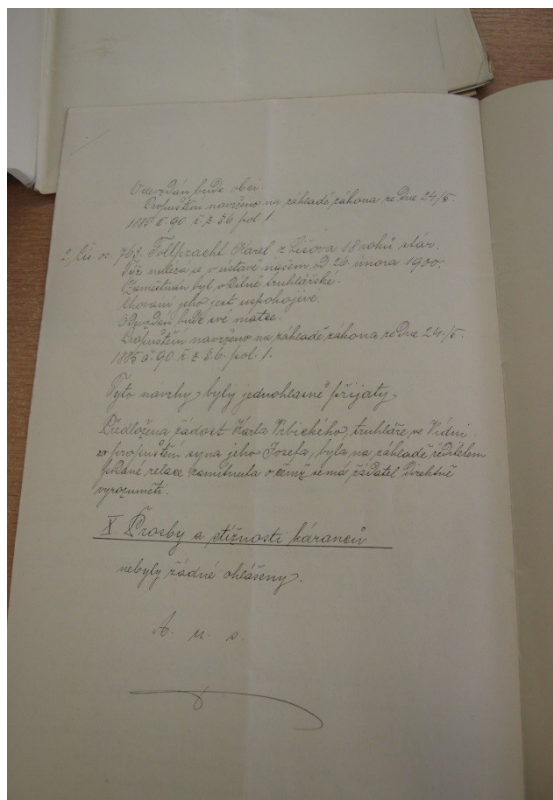

Obr. 2:Hlavička trestního protokolu

ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Dodávání mladistvých, kart. 9945

Obr. 7

Obr. 8

Obrázky 3-8: Protokol sepsaný dne 3. ledna 1902 v zemské polepšovně Opatovice nad Labem ZV III., XXIII. ZDPaP, Zemská polepšovna Opatovice, Dodávání mladistvých, kart. 9945